תנ״ך · ראשונים · רש״י · נביאים

רש"י על הושע

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על הושע

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-הושע/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 7
פסוק א 7
פסוק ב 7
פסוק ג 7
פסוק ד 7
פסוק ו 8
פסוק ז 8
פסוק ח 8
פרק ב 8
פסוק א 8
פסוק ב 9
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 9
פסוק ז 9
פסוק ח 9
פסוק ט 9
פסוק י 10
פסוק יא 10
פסוק יב 10
פסוק יד 10
פסוק טו 10
פסוק טז 10
פסוק יז 10
פסוק יח 11
פסוק יט 11
פסוק כ 11
פסוק כא 11
פסוק כב 12
פסוק כג 12
פסוק כד 12
פסוק כה 12
פרק ג 12
פסוק א 12
פסוק ב 12
פסוק ג 13
פסוק ה 13
פרק ד 14
פסוק ב 14
פסוק ג 14
פסוק ד 14
פסוק ה 14
פסוק ו 14
פסוק ז 14
פסוק ח 15
פסוק ט 15
פסוק י 15
פסוק יא 15
פסוק יב 15
פסוק יג 15
פסוק יד 15
פסוק טו 16
פסוק טז 16
פסוק יז 16
פסוק יח 16
פסוק יט 16
פרק ה 17
פסוק א 17
פסוק ב 17
פסוק ג 17
פסוק ד 17
פסוק ה 17

פסוק ו 17
פסוק ז 18
פסוק ח 18
פסוק ט 18
פסוק י 18
פסוק יא 18
פסוק יב 19
פסוק יג 19
פסוק יד 19
פסוק טו 19
פרק ו 19
פסוק א 19
פסוק ב 19
פסוק ג 20
פסוק ד 20
פסוק ה 20
פסוק ו 20
פסוק ז 20
פסוק ח 20
פסוק ט 20
פסוק י 21
פסוק יא 21
פרק ז 21
פסוק א 21
פסוק ב 21
פסוק ג 21
פסוק ד 21
פסוק ה 22
פסוק ו 22
פסוק ז 22
פסוק ח 23
פסוק ט 23
פסוק י 23
פסוק יא 23
פסוק יב 23
פסוק יג 24
פסוק יד 24
פסוק טו 24
פסוק טז 24
פרק ח 24
פסוק א 24
פסוק ב 24
פסוק ג 24
פסוק ד 25
פסוק ה 25
פסוק ו 25
פסוק ז 25
פסוק ט 25
פסוק י 25
פסוק יא 26
פסוק יב 26
פסוק יג 26
פרק ט 26
פסוק א 26
פסוק ג 26
פסוק ד 26
פסוק ה 26
פסוק ו 26
פסוק ז 27
פסוק ח 27
פסוק ט 27
פסוק י 27
פסוק יא 27
פסוק יב 28

פסוק יג 28
פסוק יד 28
פסוק טו 28
פסוק טז 28
פסוק יז 28
פרק י 29
פסוק א 29
פסוק ב 29
פסוק ג 29
פסוק ד 29
פסוק ה 30
פסוק ו 30
פסוק ז 30
פסוק ח 30
פסוק ט 30
פסוק י 31
פסוק יא 31
פסוק יב 31
פסוק יג 32
פסוק יד 32
פסוק טו 32
פרק יא 32
פסוק א 32
פסוק ב 32
פסוק ג 32
פסוק ד 33
פסוק ה 33
פסוק ו 33
פסוק ז 33
פסוק ח 34
פסוק ט 34
פסוק י 34
פרק יב 34
פסוק א 34
פסוק ב 34
פסוק ג 35
פסוק ד 35
פסוק ה 35
פסוק ו 35
פסוק ז 35
פסוק ח 35
פסוק ט 35
פסוק י 36
פסוק יא 36
פסוק יב 36
פסוק יג 36
פסוק יד 37
פסוק טו 37
פרק יג 37
פסוק א 37
פסוק ב 37
פסוק ג 38
פסוק ד 38
פסוק ה 38
פסוק ו 38
פסוק ז 38
פסוק ח 38
פסוק ט 38
פסוק י 38
פסוק יב 39
פסוק יג 39
פסוק יד 39
פסוק טו 39
פרק יד 39

פסוק א 39
פסוק ב 40
פסוק ג 40
פסוק ד 40
פסוק ה 40
פסוק ו 40
פסוק ז 41
פסוק ח 41
פסוק ט 41
פסוק י 41

פרק א

פסוק א

דְּבַר ה' אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם וְגוֹ'. אַרְבָּעָה מְלָכִים הַלָּלוּ קִפֵּחַ בְּיָמָיו, שֶׁהֶאֱרִיךְ שָׁנִים בְּחַיֵּי כֻּלָּם. מִכָּאן אָמְרוּ: אוֹי לוֹ לָרַבָּנוּת שֶׁמְּקַבֶּרֶת אֶת בְּעָלֶיהָ (פסחים פז,ב).

וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מִבְּנֵי יֵהוּא, וְאַף הוּא מָלַךְ עִם עֻזִּיָּה וְיוֹתָם, אֶלָּא שֶׁגְּרָמָה לוֹ זְכוּת לְהִמָּנוֹת עִם הַצַּדִּיקִים הַלָּלוּ, לְפִי שֶׁלֹּא קִבֵּל לָשׁוֹן הָרָע עַל עָמוֹס, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּפְסָחִים בְּפֶרֶק הָאִשָּׁה (שם), שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ז:י): "וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה וְגוֹמֵר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס וְגוֹ'":

פסוק ב

תְּחִלַּת דִּבֶּר ה' בְּהוֹשֵׁעַ. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ תְּחִלָּה לְאַרְבָּעָה נְבִיאִים שֶׁנִּתְנַבְּאוּ (בִּימֵים הַלָּלוּ) הוֹשֵׁעַ יְשַׁעְיָה עָמוֹס וּמִיכָה. יְשַׁעְיָה נִתְנַבֵּא שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ו:ד) "וַיִּנָּעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים" וְגוֹמֵר, וְהוּא הָיָה יוֹם שֶׁנִּתְנַבֵּא עֻזִּיָּה שֶׁנִּכְנַס לַהֵיכָל שֶׁרָעֲשׁוּ הָעֲלִיּוֹנִים לְשָׁרְפוֹ וְתַחְתּוֹנִים לְבָלְעוֹ כְּעָנְשָׁן שֶׁל עֲדַת קֹרַח שֶׁהָיוּ בָהֶם בְּלוּעִין וּשְׂרוּפִים. בְּעָמוֹס נֶאֱמַר שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרַעַשׁ וְהוֹשֵׁעַ קָדַם לְכֻלָּם וּמִיכָה הָיָה אַחֲרוֹן לְכֻלָּם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (מיכה א:א) "בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה" וְלֹא נֶאֱמַר בּוֹ 'עֻזִּיָּה'. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא תְּחִלַּת דִּבּוּר שֶׁנִּדְבַּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם הוֹשֵׁעַ אָמַר לוֹ כֵּן.

קַח לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ כְּמַשְׁמָעוֹ, לְפִי שֶׁאָמַר עַל יִשְׂרָאֵל הַחֲלִיפֵם בְּאֻמָּה אַחֶרֶת, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּפְסָחִים רֵישׁ פֶּרֶק הָאִשָּׁה (פסחים פז,א):

וְיַלְדֵי זְנוּנִים. שֶׁתֵּלֵד לְךָ יְלָדִים שֶׁיִּהְיוּ סְפֵקֵי מַמְזֵרוּת, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל יַתְבֵי קִרְתָּא טַעֲוָותָא", וְקַח הָאָמוּר כָּאן לְשׁוֹן 'לְמוּד' הוּא (משלי ד:ב), לַמֵּד אוֹתָן לְשׁוּב בִּתְשׁוּבָה:

כִּי זָנֹה תִּזְנֶה. לְשׁוֹן הוֹוֶה הוּא:

פסוק ג

אֶת גֹּמֶר. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (פסחים פז,א-ב): כָּךְ שְׁמָהּ עַל שֵׁם זְנוּתָהּ, שֶׁהַכֹּל גּוֹמְרִין בָּהּ וְדָשִׁין בָּהּ כִּדְבֵלָה. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: **גֹּמֶר**, שֶׁאִם יָשׁוּבוּ מִדַּרְכָּם גָּמְרָה פֻּרְעָנוּתָם, וְאִם לָאו יִהְיוּ כְּנוֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה (ישעיה לד:ד):

וַתַּהַר וַתֵּלֶד "וְאוֹסִיפוּ לְמֶעְבַּד עוֹבָדִין בִּישִׁין" (תרגום יונתן).

פסוק ד

קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל. "קְרֵי שׁוּמְהוֹן מְבַדְּרַיָּא" (תרגום יונתן), הִתְנַבֵּא עֲלֵיהֶן שֶׁיִּגְלוּ וְיִהְיוּ זְרוּעִין בָּאֲרָצוֹת:

אֶת דְּמֵי יִזְרְעֶאל. כְּתַרְגּוּמוֹ, אֶת דְּמֵי בֵּית אַחְאָב שֶׁהָרַג יֵהוּא בְּיִזְרְעֶאל (מלכים ב ט:כא-כז; י:א-יא), עַל שֶׁעָבְדוּ אֶת הַבַּעַל וְהָלְכוּ הוּא וּבָנָיו אַחֲרֵי כֵן וְעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה לְכָךְ אֲנִי חוֹשֵׁב עֲלֵיהֶם דְּמֵי בֵּית אַחְאָב כְּדָם נָקִי.

עַל בֵּית יֵהוּא. יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ מִבְּנֵי יֵהוּא הָיָה (מלכים ב טו:י) וּזְכַרְיָה בְּנוֹ נֶהֱרַג:

פסוק ו

לֹא אוֹסִיף עוֹד אַרַחֵם. לְרַחֵם:

כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם. אֶחַלֵּק לָהֶם מְנַת כּוֹסָם וּפְעֻלָּתָם, כְּמוֹ "וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת" (בראשית מג:לד):

פסוק ז

וְאֶת בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם. לְאַחַר שֶׁאַשְׁבִּית אֶת מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁמִּשֶּׁגָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים הָיוּ בֵּית יְהוּדָה בִּכְלַל הָרַחֲמִים מֵחְזְקָיָהוּ עַד צִדְקִיָּהוּ:

פסוק ח

וַתִּגְמֹל אֶת לֹא רֻחָמָה. לְפִי תַּרְגּוּמוֹ וִיכַלֶּה אוֹתוֹ הַדּוֹר בֵּין הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת שֶׁגָּלוּ שָׁם:

וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן. "וְאוֹסִיפוּ וַעֲבַדוּ עוֹבְדִין בִּישִׁין" (תרגום יונתן), וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ:

פרק ב

פסוק א

וְהָיָה מִסְפַּר. מָה עִנְיַן פְּרָעָנוּת וְנֶחָמָה סְמוּכִין בְּדִבּוּר אֶחָד? וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ בִּפְסָחִים (פסחים פז,ב): הִרְגִּישׁ הוֹשֵׁעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁחָטָא עַל שֶׁאָמַר "הַחֲלִיפֵם", עָמַד וּבִקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים. וּבְסִפְרֵי דְּבֵי רַב פְּרָשַׁת "וַיָּשָׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים" (במדבר כה:א) שָׁנִינוּ: רַבִּי אוֹמֵר, יֵשׁ פָּרָשִׁיּוֹת סְמוּכוֹת זוֹ לָזוֹ וּרְחוֹקוֹת זוֹ מִזּוֹ כִּרְחוֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב – "כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי" וְ"הָיָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם". מָה עִנְיָן זֶה אֵצֶל זֶה? מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁכָּעַס עַל אִשְׁתּוֹ, שָׁלַח אַחַר הַסּוֹפֵר לָבוֹא וְלִכְתֹּב לָהּ גֵּט. עַד שֶׁלֹּא בָּא הַסּוֹפֵר, נִתְרַצָּה הַמֶּלֶךְ לְאִשְׁתּוֹ. אָמַר הַמֶּלֶךְ: "אֶפְשָׁר יֵצֵא סוֹפֵר זֶה מִכָּאן חָלוּק?" כְּלוֹמַר לִבּוֹ חָלוּק וְתוֹהֶה לוֹמַר "לָמָּה שָׁלַח אַחֲרַי?" אָמַר לוֹ: "בֹּא וּכְתֹב לָהּ שֶׁאֲנִי כּוֹפֵל לָהּ כְּתָבָתָהּ". וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כָּךְ הִיא סְמִיכָתוֹ: "כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה לָכֶם" – אֶרְאֶה עַצְמִי כְּאִלּוּ אֵינִי לָכֶם, וְתִגְלוּ לְבֵין הָאֻמּוֹת, וְאַף שָׁם תִּרְבּוּ וְתִצְמְחוּ, וְשָׁם תָּשׁוּבוּ אֶל לְבַבְכֶם לָשׁוּב אֵלַי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל יְדֵי מֹשֶׁה (דברים ל:א): "וְהֵשֵׁבְתָּ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ וְגוֹ' וְשַׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְגוֹ'" (דברים ל:ג). אַף כָּאן: "וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּיו וְגוֹ'" (הושע ב:ב):

פסוק ב

רֹאשׁ אֶחָד. דָּוִד מַלְכָּם:

כִּי גָדוֹל יוֹם. קִבּוּץ זְרִיעָתָם:

פסוק ג

אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי. כְּתַרְגּוּמוֹ: "תּוּבוּ לְאוֹרַיְתִי וְעַל כְּנִישְׁתְּכוֹן אֲרַחֵם":

פסוק ד

רִיבוּ בְאִמְּכֶם. בִּכְנֶסְיָה שֶׁלְּכֶם שֶׁל עַכְשָׁיו שֶׁהִיא אֵם לַדּוֹרוֹת הַבָּאִים:

מִבֵּין שָׁדֶיהָ. דֶּרֶךְ הַנּוֹאֲפוֹת שֶׁמְּמַעֲכִין לָהֶם בֵּין דַּדֵּיהֶם, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וּפוּלְחַן טָעוּתָהָא מִבֵּין קִירוֹהָא":

פסוק ה

כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ. כְּיוֹם שֶׁמְּצָאתִיהָ בְּמִצְרַיִם, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּיחֶזְקֵאל (יחזקאל טז:ד-ה):
"וּמוֹלַדְתֵּךְ בְּיוֹם הִוָּלֶדֶת אוֹתָךְ לֹא כָרַת שָׁרֵךְ ... וַתֻּשְׁלְכִי אֶל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל נַפְשֵׁךְ לֹא חָסָה עָלַיִךְ עָיִן":

כַּמִּדְבָּר. גְּזֵרוֹת שֶׁגָּזַרְתִּי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר, שָׁם "יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ" (במדבר יד:לה):

וַהֲמִיתִיהָ. "וְאֶקְטְלִינַהּ":

פסוק ז

אִמָּם. כְּנֶסְיָה שֶׁלָּהֶם:

הוֹבִישָׁה הוֹרָתָם. בְּהִיתּוּ מַלְפֵּיהוֹן (תרגום יונתן) הַחֲכָמִים הַמּוֹרִים לָהֶם הוֹרָאוֹת, בּוֹשִׁים מִפְּנֵי עַמֵּי הָאָרֶץ. אוֹמְרִים לָהֶם: "לֹא תִגְנֹבוּ" (ויקרא יט:יא), וְהֵם גּוֹנְבִים. לֹא תַלְוּוּ בְּרִבִּית (ויקרא כה:לז), וְהֵם מַלְוִים:

אַחֲרֵי מְאַהֲבַי. בְּדַרְכֵי הָעַכּוּ"ם (שמות רבה מו:ד):

פסוק ח

הִנְנִי שָׂךְ. לְשׁוֹן 'סְגִירָה', כְּמוֹ "הָסֵר מְשׂוּכָתוֹ" (ישעיהו ה:ה), "כִּמְשׂוּכַת חָדֶק" (משלי טו:יט):

אֶת דַּרְכֵּךְ. דְּרָכִים וּשְׁבִילִים שֶׁאַתְּ הוֹלֶכֶת בָּהֶם:

פסוק ט

וְרָדְפָה. מִמְּשְׁקָלוֹת לְשׁוֹן כָּבֵד הוּא זֶה, כְּמוֹ (משלי יב:יא) "וּמְרַדֵּף רֵקִים", פורקצייי"ר בְּלַעַ"ז, כְּלוֹמַר תַּחֲזוֹר אַחֲרֵיהֶם וְלֹא תַשִּׂיגֵם:

אֶת מְאַהֲבֶיהָ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר, וְלֹא תוּכְלִי לְבַקְּשׁ מֵהֶם עֶזְרָה:

וּבְקַשְׁתֵּם. וּבְקָשָׁה אוֹתָם:

פסוק י

לֹא יָדָעָה. לֹא שָׂמָה אֶל לִבָּהּ, וְהֶרְאֵת עַצְמָהּ כְּלֹא יוֹדַעַת:

וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב. וְהֵם עָשְׂאוּהוּ לַבָּעַל:

פסוק יא

בְּעִתּוֹ. בְּעֵת גְּמַר בְּשׁוּל הַפֵּרוֹת:

וְהִצַּלְתִּי. מִמֶּנָּה:

צַמְרִי וּפִשְׁתִּי אֲשֶׁר הָיָה לְכַסּוֹת אֶת עֶרְוָתָהּ, כָּל 'הַצָּלָה' שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן תְּרוּמָה וְהַפְרָשָׁה הוּא, וּמוֹכִיחַ עָלָיו "וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם" (בראשית לא:ט), "כִּי כָל הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל" (שם):

פסוק יב

וְאִישׁ לֹא יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי. אַף זְכוּת אָבוֹתָם תַּמָּה (שבת נה,א):

פסוק יד

וַהֲשִׁמֹתִי. לְשׁוֹן 'שְׁמָמָה':

אֶתְנָהּ. כְּמוֹ 'אֶתְנָן':

וְשַׂמְתִּים לְיַעַר. שֶׁהַחַיּוֹת מְהַלְּכוֹת שָׁם וְאוֹכְלוֹת הַפֵּרוֹת:

פסוק טו

וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ. שְׂכַר פֶּרְעָנוּת:

יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר: תָּמִיד לָהֶם, וְלְשׁוֹן הוֹוֶה הוּא.

וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ. לְשׁוֹן 'עֲדִי', כְּזוֹנָה הַמִּתְקַשֶּׁטֶת לִקְרַאת נוֹאֲפִים:

וְחֶלְיָתָהּ. בִּלְשׁוֹן עַרְבִי הוּא קְשׁוּט:

פסוק טז

לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ. מְשַׁדְּלָהּ לְהִמָּשֵׁךְ אַחֲרַי, לוזאנייי"ר בְּלַע"ז. וּמַהוּ הַפְּתוּי? **וְהוֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר** – בַּגּוֹלָה שֶׁהוּא לָהּ כְּמִדְבָּר וְצִיָּה, וְשָׁם תָּשִׁיב אֶל לִבָּהּ כִּי טוֹב לָהּ כְּשֶׁעָשְׂתָה רְצוֹנִי מִכְּשֶׁמָּרְדָה בִּי (הושע ב:ט):

פסוק יז

אֶת כְּרָמֶיהָ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן לְשׁוֹן פַּרְנָסִים וּמַנְהִיגִים, וְכֵן "לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים" (איוב כד:יח), וְכֵן "כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי" (שיר השירים א:ו). דָּבָר אַחֵר: **וְהוֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר** – לְמִדְבַּר סִיחוֹן וְעוֹג, וּבְסִגְנוֹן זֶה נִתְנַבֵּא (יחזקאל כ:לה) שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל מִדְבַּר הָעַמִּים וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתְּכֶם שָׁם כַּאֲשֶׁר נִשְׁפַּטְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם בְּמָסֹרֶת

הַבְּרִית וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמּוֹרְדִים וְגוֹ'" (פסיקתא דרב כהנא ה,ח; רות רבה ה,ו), וְהַכְּשֵׁרִים אֲקַיֵּם, וְזֶהוּ אֶת כְּרָמֶיהָ:

וְאֶת עֵמֶק עָכוֹר עֹמֶק הַצָּרוֹת שֶׁהֵן עֲכוּרִים שָׁם אֶתֵּן לָהּ **לְפֶתַח תִּקְוָה**, שֶׁמִּתּוֹךְ אוֹתָן צָרוֹת תִּתֵּן לֵב לָשׁוּב אֵלַי:

וְעָנְתָה שָּׁמָּה. לְשׁוֹן יְרִידָה, כְּמוֹ "מְעוֹן אֲרָיוֹת" (נחום ב:יב):

כִּימֵי נְעוּרֶיהָ. שֶׁיָּשְׁבָה בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים:

וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ וְגוֹ': שֶׁצָּעֲקָה אֵלַי מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ שִׁעְבּוּד וּגְאֻלָּתִיהָ, כֵּן גַּם עַתָּה:

פסוק יח

תִּקְרְאִי אִישִׁי וְגוֹ'. תַּעַבְדוּנִי מֵאַהֲבָה וְלֹא מִיִּרְאָה, **אִישִׁי** לְשׁוֹן אִישׁוּת וְחִבַּת נְעוּרִים (ירמיה ב:ב):

בַּעְלִי. לְשׁוֹן אַדְנוּת וּמוֹרָא, וְרִבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (פסחים פז,א; כתובות עא,ב): כְּכַלָּה בְּבֵית חָמִיהָ, וְלֹא כְּכַלָּה בְּבֵית אָבִיהָ:

פסוק יט

וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד יִשְׂרָאֵל בִּשְׁמָם שֶׁל בְּעָלִים, אוֹ לֹא יִזָּכְרוּ הַבְּעָלִים בִּשְׁמָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לוֹמַר שֶׁהֵם אֱלָהוּת לָהֶם, אוֹ לֹא יִזָּכֵר שֵׁם הַבְּעָלִים עוֹד, כְּמַה דְּאָמַר (ישעיהו ב:יח) "וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף":

פסוק כ

עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה שֶׁאַשְׁבִּית מַזִּיקִין מִן הָעוֹלָם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיה יא:ט): "לֹא יָרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ וְגוֹ'":

פסוק כא

בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט. שֶׁתִּתְנַהֲגוּ בָּהֶן:

וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. שֶׁיָּבֹא לְךָ מֵאִתִּי עַל יְדֵיהֶם. בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ כְּתִיב (בראשית יח:יט): "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה וְגוֹ' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט", וּכְנֶגְדָּן נָתַן לְבָנָיו חֶסֶד וְרַחֲמִים מֵאֵת הַקָּבָ"ה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג:יח): "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים", "וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד" (שם יז). פָּסְקוּ מִן הַצְּדָקָה וְהַמִּשְׁפָּט, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ה:ז): "הַהוֹפְכִים לַלַּעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ", אַף הַקָּבָ"ה אָסַף מֵהֶם הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו טו:א): "כִּי אָסַפְתִּי אֶת שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה אֶת הַחֶסֶד וְאֶת הָרַחֲמִים". וּכְשֶׁיַּחְזְרוּ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו א:כז): "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְגוֹ'", הַקָּבָ"ה מוֹסִיף עֲלֵיהֶם רַחֲמִים וָחֶסֶד, וְעוֹשֶׂה אוֹתָן עֲטָרָה לְאַרְבָּעְתָן וּמוֹשִׁיבָן בְּרֹאשָׁן:

פסוק כב
וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה. בִּשְׁכַר הָאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמַנְתְּ בַּגּוֹלָה לַהַבְטָחוֹת שֶׁעַל יְדֵי נְבִיאַי (מכילתא בשלח ויהי ו):

פסוק כג
אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמָיִם. לְצוֹק אֶל הַשְּׁחָקִים מִפֶּלֶג הַטּוֹב הַתְּלוּיִים בְּמַאֲמָר, וְהֵם יַעֲנוּ לְצוֹק מַיִם עַל הָאָרֶץ:

פסוק כד
אֶת יִזְרְעֶאל. אֶת בְּנֵי הַגּוֹלָה שֶׁנִּזְרְעוּ וְנִקְבְּצוּ:

פסוק כה
וְזָרַעְתִּיהָ לִי כְּזוֹרֵעַ סְאָה לְהַכְנִיס כַּמָּה כוֹרִין, כֵּן יִתְוַסְּפוּ עֲלֵיהֶן בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כַּמָּה גֹּרִים (פסחים פז,ב):

פרק ג

פסוק א
אֲהוּבַת רֵעַ. חֲבִיבָה עַל בַּעְלָהּ וַאֲהוּבָה לוֹ, וְהִיא מְנָאֶפֶת תַּחְתָּיו, כְּאַהֲבַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל וְהֵם זוֹנִים תַּחְתָּיו אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים (דברים לא:טז):
אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים. פֵּרֵשׁ מְנַחֵם: גְּבִיעֵי יַיִן, אוֹהֲבִים לְהִשְׁתַּכֵּר בְּיֵינָם וְאֵינָם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁמּוֹכִיחָם בְּמָקוֹם אַחֵר עַל כָּךְ: "הַשּׁוֹתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן" (עמוס ו:ו):

פסוק ב
וָאֲכַרֶהָ לִי. לְשׁוֹן נְסִחוֹרָה', ברגנייא"א בְּלַעַ"ז, כְּמוֹ (בראשית נ:ה) "אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי", וּבְכָרְכֵי הַיָּם קוֹרִין לִמְכִירָה כִּירָה (סוטה יג,א; חולין צב,א):
בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כֶּסֶף וְחֹמֶר שְׂעוֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעוֹרִים. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּפְרַקְתִּינוּן בְּמֵימְרִי בְּיוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר לְיֶרַח נִיסָן וִיהַב יַת כֶּסֶף תַּקְלַיָּא כִּפּוּר לְנַפְשֵׁיהוֹן וַאֲמָרִית דִּיְהוֹן מְקָרְבִין קֻדְמֵי עוֹמֶר אֲרַמּוּתָא מְעַלְּלַת שְׂעוֹרִין", כְּלוֹמַר לֹא הוֹנַעְתִּים בִּדְבָרִים קָשִׁים:
בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף. בְּגִימַטְרִיָּא נִיסָן, וּבַפְּסִיקְתָּא (פסיקתא רבתי ה:י) הוּא נִדְרָשׁ: בְּט"ו כֶּסֶף – בְּט"ו בְּנִיסָן. וְחֹמֶר וְלֶתֶךְ הֲרֵי אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ, שֶׁהַחוֹמֶר שְׁלוֹשִׁים סְאָה וְהַלֶּתֶךְ חֲצִי חֹמֶר:

פסוק ג

וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי. יָמִים – שְׁנַיִם, **רַבִּים** – שְׁלֹשָׁה, הֲרֵי חֲמִשָּׁה. אֵלּוּ חֲמִשִּׁים יוֹם שֶׁבֵּין פֶּסַח לַעֲצֶרֶת, בּוֹ בַּיּוֹם נָתַתִּי לָהֶם הַתּוֹרָה, וּבָהּ הִזְהַרְתִּיהָ (הושע ב:טו; פסיקתא דרב כהנא יב,ד):

לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ. "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (שמות כ:ג):

וְגַם אֲנִי אֵלַיְךְ. "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" (שמות כ:ב). וַאֲשֶׁר עָשָׂה שְׁנֵי חֲשְׁבּוֹנוֹת מֵחֲמִשִּׁים יוֹם, אֶחָד לְסוֹף חֹמֶר וְאֶחָד לְסוֹף לֶתֶךְ, כְּנֶגֶד הַמָּן שֶׁיָּרַד לָהֶם לְסוֹף שְׁלוֹשִׁים יוֹם בְּט"ו בְּאִיָּר, וּמִשָּׁם לַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם מִנְיַן סְאִין שֶׁל לֶתֶךְ, בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינַי בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ סִיוָן (שמות יט:א). וּבְשֵׁם רַב הַאי מָצָאתִי דָּבָר הָגוּן, "וָאֶרֶא לִי וְגוֹ'", קָצַבְתִּי דְּמֵי כֹּפֶר פִּדְיוֹנָהּ לְנֶגְדִּי בְּדָמִים קַלִּים: הָאוֹמֵר עֶרֶךְ נַפְשִׁי עָלַי "אִם מִבֶּן שִׁשִּׁים וָמַעְלָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שֶׁקֶל" (ויקרא כז:ז). **וְחֹמֶר שְׁעוֹרִים**. עֶרֶךְ זָכָר "מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן שִׁשִּׁים חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל" (ויקרא כז:ג), וְהֵם דְּמֵי פִּדְיוֹן חֹמֶר שְׂעוֹרִים שֶׁגַּם הוּא חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף (ויקרא כז:טז). וְלֶתֶךְ שְׂעוֹרִים דְּמֵי פִּדְיוֹן קַרְקַע לְתֶךְ שְׂעוֹרִים לַמִּקְדָּשׁ, עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה שְׁקָלִים הוּא עֶרֶךְ הַקָּצוּב מִבֶּן חֹדֶשׁ עַד חֲמֵשׁ שָׁנִים חֲמֵשׁ שְׁקָלִים (ויקרא כז:ו), ו"מִבֶּן חֲמֵשׁ שָׁנִים עַד בֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ עֶשְׂרִים שְׁקָלִים" (ויקרא כז:ה), הֲרֵי עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה. אַחַר כָּל הַחִבָּה הַזֹּאת, אָמַרְתִּי לָהּ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, כִּי אִם תִּזְנִי יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בָּנַיִךְ אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שַׂר וְאֵין זֶבַח בַּמִּקְדָּשׁ בִּיהוּדָה, וְאֵין מַצֵּבָת הַבַּעַל בְּשׁוֹמְרוֹן לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֵין אֵפוֹד שֶׁל אוּרִים וְתוּמִּים הַמַּגִּיד לָהֶם נֶעֱלָמוֹת, וְאֵין תְּרָפִים, הֵם דְּמוּת הַנַּעֲשִׂים בְּכִוּוּן שָׁעָה אַחַת הָעֲשׂוּיָה לְכָךְ וּמְדַבְּרִים מֵאֲלֵיהֶן וּמַגִּידִים נֶעֱלָמוֹת. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "וְלֵית אֵפוֹדָא וּמְחַוְיִין".

פסוק ה

אַחַר. יְמֵי הַגּוֹלָה.

יָשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' וְגוֹ'. תְּנָא מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי: בִּשְׁלוֹשָׁה דְּבָרִים מָאֲסוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּימֵי רְחַבְעָם – בְּמַלְכוּת שָׁמַיִם, וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד, וּבְבֵית הַמִּקְדָּשׁ. הָדָא הוּא דִכְתִיב (מלכים א יב:טז): "מַה לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד" – כְּמַשְׁמָעוֹ, "לְאָהֳלֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (שם) – אַל תִּקְרֵי "לְאָהֳלֶיךָ" אֶלָּא "לֵאלֹהֶיךָ", "רְאֵה בֵיתְךָ דָוִד" (שם) – זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא: אֵין מַרְאִין סִימָן טוֹב לְיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיַּחְזְרוּ וְיִבַּקְשׁוּ שִׁלְשָׁתָן: "אַחַר יָשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה'" – זוֹ מַלְכוּת שָׁמַיִם, "וְאֶת דָּוִד מַלְכָּם" – כְּמַשְׁמָעוֹ, "וּפָחֲדוּ אֶל ה' וְאֶל טוּבוֹ" – זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר "הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה":

פרק ד

פסוק ב

אָלֹה וְכַחֵשׁ: נִשְׁבָּעִין בְּשֶׁקֶר.

פָּרָצוּ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וּמוֹלִידִין בְּנִין מְנַשֵּׁי חַבְרֵיהוֹן".

וְדָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ. "חוֹבִין עַל חוֹבִין מוֹסִיפִין" (תרגום יונתן), וּלְפִי מַשְׁמָעוֹ: פָּרְצוּ הַגָּדֵר וְהִרְבּוּ שְׁפִיכוּת דָּמִים, עַד נָגַע דַּם הָרוֹג זֶה בְּדַם חֲבֵרוֹ:

פסוק ג

תֶּאֱבַל. תֶּחֱרַב, וְיִגְדַּל הָאֵבֶל בָּהּ:

יֵאָסְפוּ. "יִזְעָרוּן מִן קֳדָם חוֹבֵיהוֹן" (תרגום יונתן), לְשׁוֹן 'כְּלָיוֹן', כְּמוֹ "אָסֹף אָסִיפֵם" (ירמיה ח:יג).

פסוק ד

אַךְ אִישׁ אַל יָרֵב. אַתֶּם מַתְרִין בְּנִבְיאֵי אֱמֶת שֶׁלֹּא יְרִיבוּן אִתְּכֶם וְלֹא יוֹכִיחוּ אֶתְכֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּעָמוֹס (עמוס ז:י) שֶׁאָמַר לוֹ אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית אֵל לֹא תִנָּבֵא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל בֵּית יִשְׂחָק, וְהוּא בִּימֵי יָרָבְעָם בֶּן יוֹאָשׁ שֶׁנִּתְנַבֵּא הוֹשֵׁעַ בְּיָמָיו:

וְעַמְּךָ כְּמְרִיבֵי כֹהֵן. "נָצָן עִם מַלְפֵּיהוֹן" (תרגום יונתן), שֶׁהַכֹּהֲנִים הָיוּ בְּנֵי הוֹרָאָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב" (דברים לג:י):

פסוק ה

וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְגוֹ'. "וְתִתְקְלוּן בִּימָמָא, וְיִתְקְלוּן נְבִיאֵי שִׁקְרָא דְּעִמְּכוֹן כְּדִבְלֵילְיָא, וְאַבְהֵית כְּנִשְׁתְּכוֹן" (תרגום יונתן), וְאַבְייֵשׁ כְּנִיסְיָה שָׁלְכֶם:

נָבִיא עִמָּךְ. נְבִיאִים שֶׁעִמְּךָ:

וְדָמִיתִי. כְּמוֹ "נִדְמוּ עַמִּי" (הושע ו:ז), כְּאָדָם הַיּוֹשֵׁב וְתוֹהֵא וְאֵין מַעֲנֶה בְּפִיו:

פסוק ו

אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ. שֶׁאוֹתָן שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי נָתְנוּ בְּנֵיהֶם עֲרֵבִים תַּחַת אֲבוֹתֵיהֶם לִשְׁמֹר אֶת הַתּוֹרָה (תנחומא, ויגש ב; שוחר טוב ח,ד):

פסוק ז

כְּרָבָּם **כֵּן חָטְאוּ**. כְּשֶׁרָבוּ וְגָדְלוּ כֵּן הוֹסִיפוּ לַחֲטֹא. **כֵּן חָטְאוּ** לְשׁוֹן עִבְרִי כֵּן בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת: "כַּאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה" (שמות א:יב), "קִרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם" (הושע יא:ב) – כָּל כַּמָּה שֶׁהַנְּבִיאִים קוֹרְאִין לָהֶם לְהוֹכִיחָן, כֵּן הֵם הָיוּ בּוֹרְחִין מִפְּנֵיהֶם:

כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ. לְפִיכָךְ **כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר**:

פסוק ח

חַטַּאת עַמִּי. כָּל 'חַטַּאת' שֶׁבְּסֵפֶר תֹּרֵי עָשָׂר פְּתָחִין, לְפִי שֶׁכֻּלָּן דְּבוּקִין, חוּץ מֵאַחַת (מיכה א:יג) "רֵאשִׁית חַטַּאת הִיא לְבַת צִיּוֹן". חַטָּאוֹתֵיהֶם שֶׁל עַמִּי יֹאכְלוּ אוֹתָם נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר שֶׁאָמַר לָהֶם לְמַעְלָה "וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמָּךְ", נַעֲשׂוּ לָהֶם כֹּהֲנֵי בָּמוֹת וְאוֹכְלִין מַה שֶּׁהָיוּ כֹּהֲנִים רְאוּיִין לֶאֱכוֹל:

וְאֶל עֲוֹנָם. שֶׁל יִשְׂרָאֵל יִשָּׂא הַנָּבִיא נַפְשׁוֹ, וְהַנָּבִיא עַצְמוֹ מְצַפֶּה שֶׁיְּבִיאוּ לוֹ מָמוֹן וְקָרְבָּנוֹת לְכַפָּרָה:

פסוק ט

וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן. אֲנִי אַשְׁוֶה אֶת הָעָם לְבַזָּיוֹן כֹּהֲנֵי שֶׁחִלְּלוּ אוֹתִי מִכֹּהֵן לָהֶם, וְלָכֵן אַף אֲנִי אֲחַלֵּל אֶת הָעָם בְּעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת. כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק י

וְלֹא יִפְרֹצוּ. לֹא יְגַדְּלוּ בָּנִים:

פסוק יא

זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ. שֶׁהֵם עֲסוּקִין בָּם, לְקַחוּ אֶת לִבָּם מֵאֲחֵרַי:

פסוק יב

בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל. בְּדִמּוּת שֶׁעָשָׂה מִן הָעֵץ:

יַגִּיד לוֹ. אֶל דְּבָרָיו הוּא שׁוֹמֵעַ, שֶׁאוֹמְרִים לוֹ נְבִיאֵי הַבַּעַל בְּשֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה (מלכים א יח:יט):

פסוק יג

אַלּוֹן. קייאני"א בְּלַעַ"ז, שֶׁגָּדֵל בּוֹ פְּרִי שֶׁקּוֹרִין גלנני"ץ בְּלַעַ"ז:

לִבְנָה. עֵץ שֶׁקְּלִפָּתוֹ לְבָנָה:

אֵלָה. אוֹלְמֶ"א בְּלַעַ"ז, שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּין וְנוֹטְעִין אוֹתוֹ לְצֵל:

עַל כֵּן תִּזְנֶינָה בְנוֹתֵיכֶם. עַל שֶׁאַתֶּם מִתְחַבְּרִין לַעֲבוֹדָה זָרָה כְּמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם הַקְּדְמוֹנִים, וְהֵם מִתְחַבְּרִים עִמָּכֶם, וְאַתֶּם הֱיִיתֶם מִתְחַתְּנִים בָּם, וּבְנוֹתֵיכֶם הַנּוֹלָדוֹת לָכֶם מִבְּנוֹתֵיהֶם נוֹהֲגוֹת כְּמִנְהַג אִמָּן וּמְזַנּוֹת, כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק יד

לֹא אֶפְקֹוד עַל בְּנוֹתֵיכֶם. עוֹד לְבָדְקָן בְּמַיִם הַמָּרִים כְּשֶׁתִּזְנֶינָה לָמָּה? כִּי בַּעֲלֵיהֶם עִם זוֹנוֹת יִפָּרֵדוּ וְכַאֲשֶׁר אֵין הָאִישׁ מְנֻקֶּה מֵעָוֹן אֵין הַמַּיִם בּוֹדְקִין אֶת אִשְׁתּוֹ (סוטה מז,ב):

יִפָּרֵדוּ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "מִסְתַּיְּעָן", לְשׁוֹן 'סִיעָה', כְּלוֹמַר מִתְחַבְּרִין אַתֶּם לִשְׁתּוֹת יַיִן. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ אֵצֶל "עֲבָשׁוּ פְּרֵדוֹת" (יואל א:יז), שֶׁהֵם חָבִיּוֹת יַיִן:

וְעָם לֹא יָבִין יִלָּבֵט. אַחֲרֵי שֶׁאֵינָכֶם נוֹתְנִין לֵב לְהָבִין, לְפִיכָךְ תִּתְלַבָּטוּ לִלְקוֹת פֶּרְעָנוּת. לְבוּט לְשׁוֹן טֹרַח הַדֶּרֶךְ וְלֵאוּת מַשָּׂא, דילש"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק טו

אִם זוֹנָה אַתָּה יִשְׂרָאֵל. לֹא יִלְמְדוּ בְּנֵי יְהוּדָה דַּרְכָּם. לָשׁוֹן אַחֵר: אִם זוֹנָה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל יֶאְשַׁם יְהוּדָה – אִם זוֹנָה יִשְׂרָאֵל אֵין בְּנֵי יְהוּדָה חַיָּבִין בְּכָךְ וְאֵינִי מְחַיְּבָם כְּמוֹ שֶׁאָמוּר לְמַעְלָה (הושע א:ז): "וְאֶת בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם".

וְאַל תָּבוֹאוּ. בְּנֵי יְהוּדָה הַגִּלְגָּל, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ בְּנֵי יְהוּדָה הַגִּלְגָּל, שֶׁשָּׁם עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל רָעָתָם בַּגִּלְגָּל" (הושע ט:טו), "בַּגִּלְגָּל הִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ" (עמוס ד:ד):

וְאַל תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן. הוּא בֵּית אֵל, שֶׁהֶעֱמִיד שָׁם יָרָבְעָם אֶת הָעֶגְלִים (מלכים א יב:כח-כט):

וְאַל תִּשָּׁבְעוּ. עִמָּהֶם חַי ה', "כִּי אִם חַי ה' יֹאמְרוּ לָכֵן לַשֶּׁקֶר יִשָּׁבֵעוּ" (ירמיהו ה:ב). כְּשֶׁהָיוּ נִשְׁבָּעִים בַּשֶּׁקֶר, הָיוּ מַזְכִּירִים שֵׁם שָׁמַיִם, וּכְשֶׁהָיוּ נִשְׁבָּעִין בֶּאֱמֶת, נִשְׁבָּעִים בְּשֵׁם הַבְּעָלִים:

פסוק טז

כִּי כְפָרָה סוֹרֵרָה. "כְּתוֹרָא דְּאִתְפַּטִּים וּבָעִיט" (תרגום יונתן), כֵּן סָרַר יִשְׂרָאֵל מֵרֹב אֲכִילָה וּשְׂתִיָּה:

עַתָּה יִרְעֵם מִרְעִית מְצֻמְצֶמֶת כְּכֶבֶשׂ הָרוֹעֶה בַּמֶּרְחָב וְלֹא כְּשׁוֹר פָּטֶם שֶׁאוֹבְסִין אוֹתוֹ בְּשְׁעוֹרִין וְכַרְשִׁינִין:

פסוק יז

חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם. נִצְמָד לַעֲבוֹדָה זָרָה וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לִפְרֹשׁ, לְפִיכָךְ הַנַּח לוֹ אַתָּה הַנָּבִיא, וְלֹא תִנָּבֵא לְהוֹכִיחוֹ כִּי לֹא יוֹעִיל:

פסוק יח

סָר סָבְאָם. נַעֲשָׂה מִשְׁתֵּיהֶם זָר מֵעָלַי. **סָר** לְשׁוֹן 'זָר', כְּמוֹ (ירמיהו ב:כא) "סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה", כְּלוֹמַר סָר מִמְּקוֹמוֹ וְנֶהְפַּךְ לְאַחֵר:

סָבְאָם. מִשְׁתֵּה יֵינָם שָׁהָיָה עִם הַזּוֹנוֹת:

אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן. הִזְמִינוּ לָהֶם קָלוֹן. **הֵבוּ** לְשׁוֹן 'הַזְמָנָה', כְּמוֹ "הָבָה נֵרְדָה" (בראשית יא:ז), "הָבָה נִבְנֶה" (שם), "הָבָה נִתְחַכְּמָה" (שמות א:י):

מָגִנֶּיהָ. שָׂרֶיהָ וּמְלָכֶיהָ:

פסוק יט

צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בְּכַנְפֶּיהָ. נִדְבַּק הָרוּחַ בִּכְנָפֶיהָ, כַּעוֹף הַזֶּה שֶׁאֵין הָרוּחַ מַנִּיחָתוֹ לִשְׁכּוֹן עַד שֶׁמּוֹלִיכוֹ לְמֵרָחוֹק, כֵּן יָבוֹאוּ הָאוֹיְבִים עֲלֵיהֶם וְיַגְלוּם בַּגּוֹלָה:

וְאָז **יֵבוֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם**. מִזִּבְחֵי תּוֹעֵבוֹת שֶׁאֵין פּוֹנִים אֲלֵיהֶם, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר חָטָא חֲטָאָה, כֵּן יֹאמַר זָבַח זִבְחָה, מִן הַמְקוֹמוֹת שֶׁהָיוּ זוֹבְחִים שָׁם. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "מֵאִיגּוּרֵי תּוֹעֲבָתְהוֹן". מִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא (ויקרא רבה יא,ו) מָצָאתִי לְשׁוֹן אַגָּדוֹת: כְּאָדָם הַמְאַיֵּם עַל אִישׁ הַמַּקְנִיטוֹ, "חַיֶּיךָ שֶׁאֲנִי צוֹרֵר לְךָ בִּכְנָפֶיךָ". כָּךְ הַמִּקְרָא הַזֶּה מְאַיֵּם עַל יִשְׂרָאֵל: קִנְאָתִי קְשׁוּרָה וַחֲמָתִי לְהִנָּקֵם בָּאַחֲרִית, וְיֵבוֹשׁוּ מִמַּעֲשֵׂיהֶם.

פרק ה

פסוק א

כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט. מִשְׁפַּט הַיְסוּרִין עֲלֵיכֶם בֵּית הַמֶּלֶךְ יִשְׂרָאֵל, כִּי אַתֶּם הֱיִיתֶם פַּח עַל הַמִּצְפֶּה וְרֶשֶׁת עַל תָּבוֹר. עַל שְׁנֵי הָרִים הַלָּלוּ הוֹשִׁיבוּ פַּרְדְּסָיְאוֹת לִשְׁמֹר שֶׁלֹּא יַעֲלוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶגֶל לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ (תנחומא; סדר עולם רבה כב):

פסוק ב

וְשַׁחֲטָה שַׂטִּים הֶעְמִיקוּ. מָשָׁךְ שְׁטִיּוּת **הֶעְמִיקוּ**. אֲנִי אָמַרְתִּי כָּל שֶׁאֵינוֹ עוֹלֶה לָרֶגֶל עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה, וְהֵם גָּזְרוּ כָּל הָעוֹלֶה לָרֶגֶל יֵהָרֵג, הֲרֵי שֶׁ**הֶעְמִיקוּ** יוֹתֵר מִמֶּנִּי. **וְשַׁחֲטָה** לְשׁוֹן "זָהֲב שָׁחוּט" (מלכים א י:טז), נִמְשָׁךְ וְנִטָּוֶה. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם לְשׁוֹן שְׁחִיטַת זְבָחִים לַעֲבוֹדָה זָרָה: **וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם**. וְאַף אֲנִי אֲיַסְּרֵם בְּיִסּוּרִין, אָכִין מוּסָר לְכֻלָּן:

פסוק ג

כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם. עַד הוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה הָיוּ תּוֹלִין הַקַּלְקָלָה בְּמַלְכֵיהוֹן שֶׁהָיוּ מְעַכְּבִין אוֹתָן מִלַּעֲלוֹת לָרֶגֶל, עָמַד זֶה וּבִטֵּל פַּרְדְּיסָאוֹת וְלֹא עָלוּ, לְפִיכָךְ גָּלוּ **כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם**, וְאֵין לָהֶם לִתְלוֹת בַּמֶּלֶךְ. כֵּן לָמַדְתִּי בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כב):

פסוק ד

לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם. לֹא יַעַזְבוּ דַּרְכָּם הָרָעָה, כְּמוֹ (שיר א:יב) "נָתַן רֵיחוֹ", (בראשית לא:ז) "וְלֹא נְתָנוֹ לְהָרַע עִמָּדִי", (במדבר כא:כג) "וְלֹא נָתַן סִיחוֹן":

פסוק ה

וְעָנָה גְאוֹן יִשְׂרָאֵל. "וְיִמְאֵךְ יְקָר דְּיִשְׂרָאֵל" (תרגום יונתן), כְּמוֹ (שמות י:ג) "לַעֲנוֹת מִפָּנַי", לְשׁוֹן עֹנִי וְהַכְנָעָה:

בְּפָנָיו. "וְאִינּוּן חֲזָן" (תרגום יונתן), וְדוּנְשׁ בֶּן לַבְרָט פֵּרְשׁוּ לְשׁוֹן 'עֵדוּת': בְּבֹא לָהֶם פֶּרְעָנוּת, יָעִיד בָּהֶם וּבְפָנֵיהֶם גָּאוֹה וְגַבֵּהּ שֶׁהָיוּ מִתְגָּאִין וְעוֹבְרִין עַל רְצוֹנִי:

פסוק ו

בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם: בְּקִרְבְּנוֹתֵיהֶם:

חָלַץ. נִשְׁמַט, כְּמוֹ (שמואל ב ב:כא) "וְקַח לְךָ אֶת חֲלִצָתוֹ" – בְּגָדִים שֶׁתַּשְׁמִיט מֵעָלֶיהָם:

פסוק ז

בָּנִים זָרִים יָלָדוּ. שֶׁנִּתְחַתְּנוּ עִם עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:
יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ. חֹדֶשׁ אָב:

פסוק ח

תִּקְעוּ שׁוֹפָר שֶׁיִּזְהֲרוּ לְהַשְׁמֵר מִן חֶרֶב הַגְּיָסוֹת שֶׁיָּבֹאוּ עָלֶיהָ:
הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן. **אַחֲרֶיךָ** הַגַּיִס הוֹלֵךְ אַתָּה **בִּנְיָמִין**, זֹאת **הָרִיעוּ בְּבֵית אָוֶן**. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: **תִּקְעוּ שׁוֹפָר** בְּשׁוֹרַת חֶרֶב בָּאָה בְּעָוֹן שֶׁהִמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם אֶת שָׁאוּל שֶׁהָיָה **בַּגִּבְעָה** (שמואל א י:כו), וְלֹא שָׁמְעוּ לְקוֹל שְׁמוּאֵל שֶׁהָיָה מִן **הָרָמָה** (שמואל א א:א), וּמַלְכֵיהֶם גָּרְמוּ לָהֶם לָסוּר מֵאַחֲרֵי, כְּגוֹן יָרָבְעָם (מלכים א יב:כח-ל) וַחֲבֵרָיו. **הָרִיעוּ** עֲלֵיהֶם אָוֶן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל:
אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין. עַל שֶׁאַחֲרִיתָם וַחֲזָרָתָם אָחוֹר מִלַּעֲלוֹת לָרֶגֶל לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהוּא בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין (זבחים נד,ב):
אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין. עַל אִחוּרְךָ אֶת **בִּנְיָמִין**:

פסוק ט

לְשַׁמָּה תִּהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה. וּכְשֶׁאָבֹא לְהִתְוַכֵּחַ עִמָּהֶם יִשְׁמְעוּ וְיִהְיוּ תּוֹהִים וְאֵין מַעֲנֶה בְּפִיהֶם. לְמָה? כִּי **בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי** תּוֹרָה **נֶאֱמָנָה** וְהֵם עָבְרוּ עָלֶיהָ:
אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה וְגוֹ'. בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה. רַבִּי אֲבוּהוּ בְּשֵׁם רַבִּי אַחָא בַּר חֲנִינָא אָמַר (איכה רבה, פתיחתא ו): בְּיוֹם שֶׁיִּתְוַכַּח עִמָּהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּדִּין, לֹא יִהְיֶה לָהֶם פִּתְחוֹן פֶּה, שֶׁהֲרֵי בַּשְּׁבָטִים הוֹדַעְתִּי שֶׁהַדִּין דִּין אֱמֶת. אַתָּה מוֹצֵא, כְּשֶׁגָּלוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, לֹא גָּלוּ יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, וְהָיוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים אוֹמְרִים: "מִפְּנֵי שֶׁהֵם בְּנֵי פַּלְטִין שֶׁלּוֹ, לֹא הִגְלָה אוֹתָן, מַשּׂוֹא פָּנִים יֵשׁ בַּדָּבָר". חַס וְשָׁלוֹם, אֵין מַשּׂוֹא פָּנִים, אֶלָּא עֲדַיִן לֹא נִתְמַלְּאָה סְאָתָם. כֵּיוָן שֶׁחָטְאוּ, גָּלוּ. אָז שָׁמְעוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, מֵאֵין מַעֲנֶה בְּפִיהֶם, וְאָמְרוּ: "הֵא אֱלָהָא, הָא תַּקִּיף, הָא קְשׁוֹט, דַּאֲפִלּוּ לִבְנֵי בֵיתֵיהּ לָא נְסִיב אַפִּין". לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: **בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה**.

פסוק י

כְּמַסִּיגֵי גְבוּל. כְּאָדָם הַמַּדְבִּיק גְּבוּל חֲבֵרוֹ, כָּךְ הֵם מְהָרוּ לֶאֱחוֹז בְּדַרְכֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרֵיהֶם הַמְּלָכִים. לְפִיכָךְ עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ וְגוֹמֵר. וּכְמַשְׁמָעוֹ הָיוּ גּוֹזְלִים שָׂדוֹת, אַךְ קָשֶׁה בְּעֵינַי כִּי הָיָה לוֹ לִכְתּוֹב מַסִּיגֵי גְבוּל וְלֹא כְּמַסִּיגֵי:

פסוק יא

עָשׁוּק אֶפְרַיִם בְּיַד הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:

רָצוּץ מִשְׁפָּט. מְיֻסָּר בְּיִסּוּרִים, וְלָמָּה לוֹ כָּל זֹאת? **כִּי הוֹאִיל** וְרָצָה וְהָלַךְ אַחֲרֵי צַוָּאוֹת חֲדָשׁוֹת שֶׁל נְבִיאֵי הַבַּעַל:

פסוק יב

וְכָרָקָב. תּוֹלַעַת הָאוֹכֶל הָעֵץ וְשׁוֹחֲקוֹ:

פסוק יג

מָזוֹרוֹ. לְשׁוֹן יִסּוּרִים:

וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל אַשּׁוּר. זֶה הוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה, שֶׁהָיָה לוֹ לְעֶבֶד וְיָשַׁב וַיִּמְרֹד (מלכים ב יז:א; מלכים ב כד:א):

וַיִּשְׁלַח. יְהוּדָה:

אֶל מֶלֶךְ יָרֵב. זֶה אָחָז, שֶׁנָּתַן שֹׁחַד לְתִגְלַת פִּלְאֶסֶר לְעָזְרוֹ עַל רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וּפֶקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ (מלכים ב טז:ז-ח):

וְהוּא לֹא יוּכַל לִרְפּוֹא לָכֶם. מֵהַרְבֵּה גְּדוּדִים מִפִּלְשְׁתִּים וַעֲרָבִיִּים שֶׁבָּאוּ עַל אָחָז, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים ב כח:כא): "כִּי חָלַק אָחָז אֶת בֵּית ה' וַיִּתֵּן לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא לְעֶזְרָה לוֹ":

וְלֹא יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר. לֹא יָסוּר מִכֶּם מַכְאוֹב, וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא מִן הַתּוֹבוֹת הַהֶפּוּכוֹת, לְשׁוֹן "כַּאֲשֶׁר הוֹגָה מִן הַמִּסְלָה" (שמואל ב כ:יג), הוֹרוּ וְהוֹגוּ מִלֵּב" (ישעיהו נט:יג), "הָגוּ סִיגִים מִכֶּסֶף" (משלי כה:ד):

פסוק יד

אָשָׁא וְאֵין מַצִּיל. **אָשָׁא** אֶת הַטָּרֶף:

פסוק טו

אֵלֵךְ. אֶסְתַּלֵּק מֵהֶם וְאָשׁוּבָה אֶל הַשָּׁמַיִם:

עַד אֲשֶׁר יֶאְשְׁמוּ. יַחֲזִיקוּ עַצְמָם כַּאֲשֵׁמִים לְהוֹדוֹת עַל אַשְׁמָתָם (ויקרא ה:ה):

יְשַׁחֲרֻנְנִי. יְבַקְּשׁוּנְנִי:

פרק ו

פסוק א

לְכוּ וְנָשׁוּבָה. יֹאמְרוּ: "לְכוּ וְנָשׁוּבָה וְגוֹ'":

יַךְ וַיִּחְבְּשֵׁנוּ. יַךְ לְשׁוֹן הוֹוֶה הוּא, הוּא מַכֶּה אוֹתָנוּ וְהוּא **יַחְבְּשֵׁנוּ**:

פסוק ב

יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם. יְחַזְּקֵנוּ מִשְּׁתֵּי פְּרָעָנוּת שֶׁעָבְרוּ עָלֵינוּ מִשְּׁתֵּי מִקְדָּשׁוֹת שֶׁחָרְבוּ:

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי. בְּבִנְיַן בֵּית הַשְּׁלִישִׁי יְקִימֵנוּ:
מִיּוֹמָיִם. מִשְּׁתֵּי עִתִּים שֶׁעָבְרוּ עָלֵינוּ:
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי. בָּעֵת הַשְּׁלִישִׁי:

פסוק ג

לָדַעַת אֶת ה'. בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים נְכוֹנִים, כְּשַׁחַר זֶה אֲשֶׁר נָכוֹן מוֹצָאוֹ:
וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ. כַּגֶּשֶׁם הַבָּא לְהֵיוֹת חַיִּים לָעוֹלָם, שֶׁאַז יָבֹא לְהוֹרוֹת חַיִּים שֶׁיִּבְאוּ לָנוּ:
יוֹרֶה אָרֶץ. יַרְוֶה אָרֶץ:

פסוק ד

מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ. מִפְּנֵי מִדַּת הַדִּין, אֵיךְ אוֹצִיא מִשְׁפָּטֶיךָ לְאוֹר (הושע ו:ה):
וַחַסְדְּכֶם כְּעַנַן בֹּקֶר. כָּל טוֹבַתְכֶם וְצִדְקַתְכֶם אֵינָהּ כְּלוּם:

פסוק ה

עַל כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים. עַל אֲשֶׁר חָצַבְתִּי עֲלֵיהֶם דְּבָרַי עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים, וְהֵם לֹא נִזְהֲרוּ בָּהֶם, לְפִיכָךְ **הָרַגְתִּים בְּאִמְרֵי פִי** – בִּשְׁבִיל אִמְרֵי פִי. כָּךְ תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:
עַל כֵּן. כְּמוֹ 'עַל אֲשֶׁר', וְכֵן "כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ" (בראשית לג:י), "כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי" (שם לח:כו):
וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא. בִּתְמִיהָה, וְאֵיךְ אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם פָּנִים מִפְּנֵי מִדַּת הַדִּין? וּמוֹסָב עַל "מָה אֶעֱשֶׂה לְּךָ":

פסוק ו

וְדַעַת אֱלֹהִים. חָפַצְתִּי מֵעוֹלוֹת:

פסוק ז

כְּאָדָם. כְּאָדָם הָרִאשׁוֹן:
שָׁם בָּגְדוּ בִי. בְּאֶרֶץ טוֹבָה שֶׁהוֹשַׁבְתִּים בָּהּ, שָׁם בָּגְדוּ בִי, כְּאָדָם שֶׁהִכְנַסְתִּיו לְגַן עֵדֶן וְעָבַר עַל מִצְוָתִי:

פסוק ח

עָקְבָה מִדָּם. מְלֵאָה אוֹרְבֵי רְצִיחָה, כְּמוֹ "וְאֶת עֹקְבוֹ" (יהושע ח:יג), "וַיַּעְקְבֵנִי" (בראשית כז:לו):

פסוק ט

וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים. וְכַאֲסִיפַת אִישׁ צַיִד דָּגִים הָאוֹסְפָם בְּחַכָּה יַחַד, כֵּן חַכֵּי גְדוּדֵיהֶם חֲבוּרוֹת כֹּהֲנֵיהֶם הַמִּתְחַבְּרִים לָלֶכֶת בַּדָּרֶךְ, יְרַצְּחוּ שָׁם כֻּלָּם "שְׁכֶם אֶחָד" (בראשית מח:כב):

כִּי זִמָּה עָשׂוּ. כִּי עֵצָה הִיא אֲשֶׁר נִתְיַעֲצוּ לִפְנֵי אֲסִיפָתָם לְאֵיזֶה מָקוֹם יֵלְכוּ לִרְצֹחַ וְלִשְׁלֹל שָׁלָל. **וּכְחַכֵּי** אימדור"ש בְּלַעַ"ז, וְאַף בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה חַכֵּי לְשׁוֹן 'חִבּוּר' הוּא (בבא קמא קיט,ב), וְלֹא יַטִּיל בּוֹ יוֹתֵר מִשְּׁלֹשָׁה חַכִּין, הֵם תְּפִירוֹת שֶׁהַסּוֹרֵק מְחַבֵּר בָּהֶן שְׁנֵי רָאשֵׁי מִן הַבֶּגֶד יַחַד כְּשֶׁחוֹבְטוֹ בְּמַקְלוֹת. וְלָשׁוֹן זֶה מִשֶּׁלִּי וְהָגוּן בְּעֵינַי וְכֵן פֵּרוּשׁוֹ, וּכְשֶׁיֵּשׁ בָּהֶם חִבּוּר אָדָם הַנֶּאֱסָפִים יַחַד **חֶבֶר כֹּהֲנִים** הוּא **לִרְצֹחַ**. וְהָרִאשׁוֹן מִדִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר שְׁלִיחַ צִבּוּר זצ"ל: **שֶׁכְמָה**. לְשׁוֹן כַּת אַחַת:

פסוק י

שַׁעֲרוּרִיָּה. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם לְשׁוֹן 'שִׁנּוּי', שֶׁשִּׁנּוּ אֶת דַּרְכָּם, וְכֵן: "שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרִיָּה" (ירמיה ה:ל):

פסוק יא

גַּם יְהוּדָה. אַף הוּא הוֹאִיל וְקִלְקֵל:

שָׁת. הַמַּשִּׁית זְמַן פֻּרְעָנוּת לָהּ:

קָצִיר. עֵת סְלוּקָהּ וְגָלוּתָהּ, כְּמוֹ "עוֹד מְעַט וּבָאָה עֵת הַקָּצִיר לָהּ" (ירמיה נא:לג), בְּפֻרְעָנוּת בָּבֶל בְּסֵפֶר יִרְמְיָה:

בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי. בְּהוֹכִיחַ אוֹתָם לְשׁוֹבֵב מְשׁוּבוֹתָם (ירמיה ג:כב):

שְׁבוּת עַמִּי. לְשׁוֹן "מְשׁוּבָה" (ירמיה ג:ו), נַעֲרוּת וְיוֹלְדוֹת. אינווייזור"א בְּלַעַ"ז. וְכֵן "בָּנִים שׁוֹבְבִים" (ירמיה ג:יד), "הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה" (ירמיה לא:כא):

פרק ז

פסוק א

כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל. כְּשֶׁאֲנִי חָפֵץ לְהוֹשִׁיעָם וְלִרְפּאוֹת עֲוֹנוֹתָם, נִגְלוּ לְפָנַי כִּי פָּעֲלוּ תָּמִיד שֶׁקֶר וְגַנָּבִים מֵהֶם תָּמִיד בָּאִים וְגוֹנְבִים מָמוֹן חֲבֵרֵיהֶם, וְאַף פּוֹשְׁטִים גְּדוּדֵיהֶם בְּלִסְטִיּוּת לְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת:

פסוק ב

וּבַל יֹאמְרוּ לִלְבָבָם. אֵינָן נוֹתְנִין אֶל לִבָּם שֶׁכָּל רָעָתָם כְּתוּבָה לְזִכָּרוֹן לְפָנַי:

פסוק ג

יְשַׂמְּחוּ מֶלֶךְ. מַלְכָּם חָפֵץ בָּרָעָה שֶׁהֵם עוֹשִׂים:

פסוק ד

בּוֹעֵרָה מֵאֹפֶה. שֶׁהַסְּקָה מִיַּד הַנַּחְתּוֹם, כֵּן יִצְרָם בּוֹעֵר בְּקִרְבָּם:

יִשְׁבוֹת מֵעִיר. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם מַה שֶּׁתִּרְגֵּם, וְאֵינִי יָכוֹל לְיַשֵּׁב בּוֹ לְשׁוֹן הַמִּקְרָא. וּלְפִי מַשְׁמָעוֹ, **יִשְׁבוֹת** יִצְרָם הָרָע שֶׁהָיָה מֵעִירָם:

מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד חֻמְצָתוֹ. מְשֻׁחָשָׁב בְּלִבּוֹ אֶת הָרָעָה כֵּיצַד יַעֲשֶׂה אוֹתָהּ, הוּא שׁוֹבֶת וְיָשֵׁן עַד הַבֹּקֶר שֶׁהוּא יָכוֹל לַעֲשׂוֹתָהּ, כְּמוֹ שֶׁהָאוֹפֶה שׁוֹבֶת מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד שֶׁהֶחְמִיצָה שֶׁהוּא יָכוֹל לֶאֱפוֹת. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (מיכה ב:א): "הוֹי חוֹשְׁבֵי אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע עַל מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ":

פסוק ה

יוֹם מַלְכֵּנוּ. בְּיוֹם שֶׁהָיָה מַמְלִיכִין אֶת מַלְכֵּיהֶם:

הֶחֱלוּ שָׂרִים. נַעֲשׂוּ שָׂרֵינוּ חוֹלִים:

חֲמַת מְיַיִן. מֵחוֹם הַיַּיִן הַבּוֹעֵר בָּם, וְהַמֶּלֶךְ מוֹשֵׁךְ יָדוֹ מִן הַטּוֹבִים וְהַכְּשֵׁרִים לְהִתְחַבֵּר אֶת לוֹצְצִים (ירושלמי עבודה זרה א:א:ג):

פסוק ו

כִּי קָרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם. הֵכִינוּ וְהִזְמִינוּ אֶת לִבָּם בְּמַעֲשֶׂה אוֹרֵב שֶׁלָּהֶם, כְּתַנּוּר זֶה שֶׁמְּכִינִים וּמַסִּיקִין אוֹתוֹ לֶאֱפוֹת:

כָּל הַלַּיְלָה יָשֵׁן אוֹפֵיהֶם. נָחְתּוֹם שֶׁלָּהֶם הַמַּסִּיק אֶת הַתַּנּוּר, לְאַחַר שֶׁהֵכִינוּ לִבָּם וְחָשְׁבוּ אֶת גְּמַר הָרָעָה אֵיךְ יַעֲשׂוּהָ:

יָשֵׁן אוֹפֵיהֶם. כְּלוֹמַר, עַד הַבֹּקֶר יְשֵׁנִים, וְלַבֹּקֶר בּוֹעֲרִים כְּאֵשׁ עַד שֶׁגָּמְרוּ אֶת רָעָתָם:

פסוק ז

וַאֲכָלוּ אֶת שׁוֹפְטֵיהֶם. הָרְגוּ אֶת סַנְהֶדְרִין שֶׁלָּהֶם, לְפִי שֶׁהָיוּ מוֹחִים בְּיָדָם. וּמָה עָלְתָה לָהֶם? כָּל מַלְכֵּיהֶם נָפְלוּ, לְפִי שֶׁאֵין קוֹרֵא בָּהֶם אֵלַי. וּבִירוּשַׁלְמִי בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (א,א) דָּרְשׁוּ: בְּיוֹם שֶׁהִמְלִיכוּ אֶת יָרָבְעָם, הֵחֵלּוּ שָׂרִים חֲמַת מְיַיִן (הושע ז:ה), כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ: אָתוֹן לָגֵבִיהּ אָמְרִין לֵיהּ, "קוּם עֲבֵד לָן עָכוּם". אָמַר לוֹן, "הַשְׁתָּא עִתֵּי רַמְשָׁא הוּא וְכָל עַמָּא שְׁתַיִין", כְּלוֹמַר עֵת שִׁכְרוּת הוּא, שֶׁמָּא עַכְשָׁיו שִׁכּוֹרִים אַתֶּם וּמָחָר תַּחְזְרוּ בָּכֶם. "אִיזְלוּן וְאִיתוּ בְּצַפְרָא". אָזְלוּ וְאָתוּ בְּצַפְרָא, הָדָא הִיא "כִּי קָרְבוּ כַתַּנּוּר וגו'" (הושע ז:ו). אָמַר לוֹן, "אֲנָא דָחִיל מִן סַנְהֶדְרִין דִּילְכוֹן". אָמְרוּן לֵיהּ, "אֲנַן קָטְלִינַן לוֹן". הָדָא הִיא **וַאֲכָלוּ אֶת שׁוֹפְטֵיהֶם**.

מָשַׁךְ יָדוֹ וְגוֹ'. כַּד הֲוָה חָמֵי בַּר נָשׁ כָּשֵׁר, הֲוָה מוֹתִיב גַּבֵּיהּ תְּרֵין לֵיצָנִין, וְאִינּוּן אָמְרִין לוֹ: "אֵיזֶה דּוֹר חָבִיב מִכָּל הַדּוֹרוֹת?" וְהוּא אָמַר לוֹן: "דּוֹר הַמִּדְבָּר". וְאִינּוּן אָמְרִין לוֹ: "וְלֹא עָבְדִין עָכוּם?" וְהוּא אָמַר לוֹן: "אַגַּב דְּהַוּוֹ חֲבִיבִין לָא אִיתְעַנְּשׁוּן". וְאִינּוּן אָמְרִין לוֹ: "חַשׁ, דְּמַלְכָּא בָּעֵי לְמֶעְבַּד כֵּן" – דּוֹם שֶׁהַמֶּלֶךְ רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת כֵּן.

פסוק ח

יִתְבּוֹלָל. יִבָּלְבֵּל בַּגּוֹלָה בֵּין הָאֻמּוֹת:

עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כְּחַרְרָה דְּעַד דְּלָא אִיתְהַפְּכַת אִיתְאַכְלַת". עֻגָה חַרָרָה שֶׁאוֹפִין עַל הַגֶּחָלִים:

פסוק ט

וְהוּא לֹא יָדָע. לֹא שָׂם אֶל לִבּוֹ שֶׁאָכְלוּהוּ מַלְכֵי אֲרָם בִּימֵי יְהוֹאָחָז, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב יג:ז): "כִּי לֹא הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז וגומר וַיְשִׂימֵם כֶּעָפָר לָדוּשׁ", וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא חָזַר יָרָבְעָם בְּנוֹ מִדַּעַת (מֻרַעַת ספרים אחרים) אֲבִיו:

גַּם שֵׂיבָה זָרְקָה תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אַף חֲלִישׁוּתָא מְטַתִּינוֹן וְאִינּוּן לָא מִסְתַּכְּלִין":

פסוק י

וְעָנָה גְאוֹן יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו. "וּמְאַדְּ יְקָרָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִינּוּן חָזִין", לְשׁוֹן 'עֹנִי'. וְאֵין וְעָנָה זֶה לְשׁוֹן עֵדִית אֶלָּא לְשׁוֹן עֶבֶר, כְּמוֹ "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה" (ישעיה ו:ג) שֶׁמַּעְתִּי שֶׁקָּרָא זֶה אֶל זֶה, וּכְמוֹ "יְעָשֶׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים" (בראשית לז:ג). וְאַף זֶה לְשׁוֹן עֶבֶר: כְּבָר נִמְעֲטוּ וְנִשְׁפְּלוּ, וּבְכָל זֹאת לֹא שָׁבוּ אֶל ה':

פסוק יא

אֵין לֵב. לְהַבְחִין מַה טּוֹב לָהֶם וּמַה רַע לָהֶם:

מִצְרַיִם קָרְאוּ. לְאוֹתָם שֶׁהֵרְעוּ לָהֶם מֵעוֹלָם, הֵם קוֹרְאִים לְעֶזְרָה:

אַשּׁוּר הָלָכוּ. אֶל מֶלֶךְ אַשּׁוּר הָלְכוּ שֶׁיַּעֲזֹר לָהֶם:

פסוק יב

כַּאֲשֶׁר יֵלֵכוּ. לְמִצְרַיִם:

אֶפְרֹשׂ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם. שֶׁהַנָּשֶׁר וְהַנֵּץ עוֹלִין לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ וּמוֹרִידִין אוֹתוֹ לָאָרֶץ, כֵּן אוֹרִידֵם בְּמִצְרַיִם עַל יְדֵי נְבוּכַדְנֶצַּר:

אַיְסִירֵם כְּשֵׁמַע לַעֲדָתָם. אָבִיא עֲלֵיהֶם יִסּוּרִים כְּכָל אֲשֶׁר אֲנִי מַשְׁמִיעַ לַעֲדָתָם בְּיַד יִרְמְיָה הַנָּבִיא, שֶׁעָתִידִין הֵם לוֹמַר לוֹ: "הִתְפַּלֵּל נָא בַּעֲדֵנוּ וְגוֹ'" (ירמיהו מב:ג), "וְיַגֶּד לָנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹמֵר אִם טוֹב וְאִם רָע וְגוֹ'" וְאָמַר לָהֶם: "אִם שׁוֹם תְּשִׂימוּ נַפְשְׁכֶם לָשׁוּב מִצְרַיִם וְהָיְתָה הַחֶרֶב אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֵאִים מִמֶּנָּה שָׁם תַּשִּׂיג אֶתְכֶם" (ירמיהו מב:טו-טז), וְכָל הָעִנְיָן.

אַיְסִירֵם. לְשׁוֹן "יִסּוּרִין". וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ: לְשׁוֹן 'קֶשֶׁר' ו"מוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק" (ירמיהו ל:ח). אֲבָל דּוֹנַשׁ פָּתַר: לְשׁוֹן 'יִסּוּרִין', כְּמוֹ (ויקרא כו:כח) "לְיַסֵּר אֶתְכֶם". וְנוֹסַף הַיּוּ"ד הַשֵּׁנִי בְּ"אֵיסִירֵם", כַּאֲשֶׁר נוֹסַף בְּ"יְיַשִּׁירוּ" – "וְעַבְעַבֶּיךָ יְיַשִּׁירוּ נֶגֶדֶךְ" (משלי ד:כה). לְשׁוֹן אַחֵר:

כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם הַנִּלְכָּד בְּרֶשֶׁת הַתְּלוּיָה עַל כְּלוֹנָסוֹת, וּלְאַחַר שֶׁהֵם בָּרֶשֶׁת, מוֹרִידִין הָרֶשֶׁת.

פסוק יג

וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם. אֲנִי הָיִיתִי חָפֵץ לִפְדּוֹתָם מֵרָעָה אֲשֶׁר הֵם בָּהּ:

וְהֵם דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים. אָמְרוּ אֶל יִרְמְיָה: "שֶׁקֶר אַתָּה מְדַבֵּר לֹא שְׁלָחֲךָ ה' לֵאמֹר אַל תָּבוֹאוּ מִצְרַיִם" (ירמיה מג:ב):

פסוק יד

כִּי יְיֵלִילוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם. כִּי עַל כֵּן תָּבֹא לָהֶם יְלָלָה, כָּךְ תַּרְגֵּם יוֹנָתָן:

יִתְגּוֹרָרוּ. יֵשׁ לָהֶם מְגוּרוֹת שֶׁל דָּגָן, לְפִיכָךְ יָסוּרוּ וְיִמְרְדוּ בִּי:

פסוק טו

וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם. בִּירְאָתִי, עַל יְדֵי נְבִיאַי, לִשְׁמֹעַ אֲלֵיהֶם בְּמַה שֶּׁהֵם מְיַסְּרִים אוֹתָם, וְיִתְחַזְּקוּ זְרוֹעוֹתָם:

פסוק טז

יָשׁוּבוּ לֹא עָל שֶׁבוּ לְמִצְרַיִם וְלֹא לְהוֹעִיל לָהֶם, לְכָךְ נָקוּד עָל בְּקָמַץ, כְּמוֹ (שמואל ב כג:א) "נְאֻם הַגֶּבֶר הוּקַם עָל", שֶׁהוּא לְשׁוֹן 'עִלּוּי' וְאֵינוֹ דָבוּק לַתֵּבָה שֶׁלְּאַחֲרָיו:

הָיוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה. כְּשֶׁרוֹצֶה לִירוֹת בּוֹ חֵץ לַצָּפוֹן הוּא יוֹרֶה לַדָּרוֹם:

יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם. יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ (ירמיהו מג:ד) וְכָל הַחַיָּלִים שֶׁשָּׁבוּ לְמִצְרַיִם:

מִזַּעַם לְשׁוֹנָם. לְשׁוֹן קָשָׁה שֶׁהֵשִׁיבוּ לְיִרְמְיָה (ירמיה מד:טז):

זוֹ לַעְגָּם. אֲשֶׁר יַלְעִיגוּ לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, לָמָּה שַׁבְתֶּם אֲצִלֵנוּ כְּדֵי לְהָבִיא עָלֵינוּ פֶּרְעָנִיּוֹת, וַהֲלֹא כָּתוּב לָכֶם "לֹא תוֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד" (שמות יד:יג):

פרק ח

פסוק א

אֶל חִכְּךָ שׁוֹפָר. שְׁכִינָה אוֹמֶרֶת לַנָּבִיא: הַשְׁמַע קוֹל חִכְּךָ וּקְרָא כְּשׁוֹפָר, וְאוֹמֵר: עוּפוּ וּמַהֲרוּ הָאוֹיְבִים כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה **הַנָּשֶׁר** (דברים כח:מט) וּבָא **אֶל בֵּית ה'**. **אֶל חִכְּךָ שׁוֹפָר**, כְּאִלּוּ הַשּׁוֹפָר נָתוּן אֶל חִכְּךָ:

פסוק ב

לִי יִזְעָקוּ. כְּשֶׁתְּבוֹא עֲלֵיהֶם הָרָעָה:

אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ. הֲלֹא עִמְּךָ אֲנַחְנוּ וְסָרְסוּהוּ וּדְרָשׁוּהוּ: **לִי יִזְעָקוּ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ**, וַאֲנִי לֹא אֶשְׁמַע לָהֶם, כִּי

פסוק ג

זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב. לְפִיכָךְ **אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ**:

פסוק ד

הֵשִׂירוּ. עָשׂוּ שָׂרִים. דָּבָר אַחֵר: הֵסִירוּ אֶת זֶה מִמְּלוּכָה וְהִמְלִיכוּ אֶת זֶה, וּבְסֵפֶר הַמָּסֹרֶת מוֹכִיחַ כֵּן, שֶׁחִבְּרוּ בַּמָּסוֹרָה כָּתְבִין שִׁי"ן וְקָרְיִן סָמֶ"ךְ, וּפִתְרוֹנוֹ סָמֶ"ךְ:

לְמַעַן יִכָּרֵת. לְמַעַן כִּי הָיָה לָהֶם זָהָב לָרֹב וְגָרְמוּ לָהֶם שֶׁיִּכָּרֵת הָעֹשֶׁר מֵהֶם:

פסוק ה

זָנַח. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶתְכֶם בְּנֵי שׁוֹמְרוֹן בַּעֲוֹן עֲגָלִים שֶׁבְּבֵית אֵל (מלכים א יב:כח-כט), שֶׁמַּלְכֵי שׁוֹמְרוֹן עוֹבְדִים שָׁם:

עַד מָתַי לֹא יוּכְלוּ לְהַפְנוֹת לִבָּם לְהִנָּקוֹת מֵאוֹתוֹ טִנּוּף:

פסוק ו

כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא. מִכַּסְפָּם וּזְהָבָם שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד הוּא גָּבוּי וְהֶחָרֵשׁ עָשָׂהוּ. וְהַוי"ו שֶׁל 'וְהוּא' נוֹפֶל, וְיֵשׁ הַרְבֵּה וְי"ו דּוֹמִין לוֹ (יחזקאל מו): "בְּצֵאתוֹ וְגַבָּאיו וְלֹא יֵרָפְאוּ", אַף כָּאן כִּי מִיִּשְׂרָאֵל הַזְּמָנָתוֹ וַהֲכָנָתוֹ וְהוּא נַעֲשָׂה. וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב הַוי"ו הַזֹּאת כֵּן כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא אַף הָעֵגֶל הַזֶּה מֵאִתָּם בָּא כְּמוֹת הָעֵגֶל הָרִאשׁוֹן:

שְׁבָבִים. "לִנְסָרֵי לְוָחִין", וְלָשׁוֹן אֲרַמִּית הוּא שִׁיבָא מִכְּשׁוּרָא (סנהדרין ז,ב):

פסוק ז

קָמָה אֵין לוֹ. לַזֶּרַע שֶׁלָּהֶם, כְּלוֹמַר לֹא יַצְלִיחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם:

אוּלַי יַעֲשֶׂה. אַף אִם יַעֲשֶׂה קֶמַח:

זָרִים יִבְלָעוּהוּ. אַף אִם יַצְלִיחוּ בְּנִכְסֵיהֶם, סוֹפוֹ לִפּוֹל בְּיַד זָרִים:

פסוק ט

פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ. נַעֲשׂוּ כְּפֶרֶא שֶׁהוֹלֵךְ בּוֹדֵד לְעַצְמוֹ, שׂוֹאֵף רוּחַ (ירמיה ב:כד) מִמָּקוֹם לְמָקוֹם לָנוּד:

הִתְנוּ אֲהָבִים. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם לְשׁוֹן 'תַּנִּים', כְּמוֹ עָרוֹד זֶה שֶׁהוֹלֵךְ בַּמִּדְבָּרוֹת. "שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים" (ירמיה יד:ו) לְקָנוֹת לָהֶם אוֹהֲבִים נוֹאֲפִים זָרִים. **הִתְנוּ** – אידגרוניו"ט בְּלַעַ"ז, וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ לְשׁוֹן "אֶתְנָן" (הושע ט:א):

פסוק י

גַּם כִּי יִתְּנוּ בַגּוֹיִם. אַף עַל פִּי שֶׁעָשׂוּ זֹאת, שֶׁהִתְּנוּ אֲהָבִים בְּעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:

עַתָּה אֲקַבְּצֵם בְּבֹא עֵת גְּאֻלָּתָם לֹא אֲעַכְּבֵנָּה:

וַיָּחֵלּוּ מְעַט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים. וְיִכָּנְעוּ מְעַט בְּגָלוּת בְּבָבֶל מִיִּרְאַת מַשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים, מֵעַל הָאֻמּוֹת שֶׁהָיוּ בְּתוֹכָם:

פסוק יא
כִּי הִרְבָּה אֶפְרַיִם לְפִיכָךְ אֲחִילֶנּוּ **מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים**:

פסוק יב
אֶכְתָּב לוֹ. אֲנִי תָּמִיד מוֹכִיחוֹ עַל יְדֵי נְבִיאַי, וְכוֹתֵב לוֹ רֻבֵּי תוֹרָתִי וְהֵם כְּמוֹ זָר נֶחְשָׁבוּ:

פסוק יג
זִבְחֵי הַבְהָבַי. זִבְחֵי עוֹלוֹתַי שֶׁהֵם מְהַבְהֲבִים לְפָנַי בָּאֵשׁ שֶׁעַל מִזְבְּחִי:
יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכֵלוּ. לָמָּה לִי שֶׁמְּבִיאִים אוֹתָם? יִזְבְּחוּ לִהְיוֹת לָהֶם בָּשָׂר לְמַאֲכָלָם וַיֹּאכְלוּם, כִּי אֵינֶנִּי רוֹצֶה אוֹתָם (עמוס ה:כא-כב):

פרק ט

פסוק א
אַל תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁאַר עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הַקַּדְמוֹנִים, שֶׁהֵם לֹא קִבְּלוּ תּוֹרָה וְלֹא בָּאוּ לְחֶלְקִי, וְאַתָּה זָנִיתָ מֵעָלַי וְאִבַּדְתָּ טוֹבוֹת הַרְבֵּה:
אָהַבְתָּ. לִהְיוֹת כְּזוֹנָה לְקַבֵּל אֶתְנָן:
עַל כָּל גָּרְנוֹת. כְּדֶרֶךְ זוֹנָה שֶׁנּוֹתְנִין לָהּ דָּגָן בַּגֹּרֶן בְּאֶתְנַנָּהּ (בראשית רבה נז:ד):

פסוק ג
לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ ה'. לֹא יִתְעַכְּבוּ בְּאַרְצָם:

פסוק ד
לֹא יִסְכּוּ. לְשׁוֹן 'נֶסֶךְ':
לֹא יֶעֱרְבוּ לוֹ. לֹא תִּהֵא מִנְחָתָם עֲרֵבָה עָלָיו:
כְּלֶחֶם אוֹנִים. כְּלֶחֶם גְּזֵלָה הַבָּא עַל יְדֵי כֹּחַ וְאוֹנִים (ישעיה מ:כו):
כִּי לַחְמָם לְנַפְשָׁם רָאוּי הוּא זֶה לָהֶם לְמַאֲכָל וְלֹא לְבוֹא לְבֵית ה'. דָּבָר אַחֵר: **כְּלֶחֶם אוֹנִים** כְּלֶחֶם אֲבֵלִים שֶׁהוּא טָמֵא (דברים כו:יד), וְסוֹפוֹ מוֹכִיחַ **כָּל אוֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ**:

פסוק ה
לְיוֹם מוֹעֵד. לְיוֹם זְמַן קִבּוּעַ לִהְיוֹת הָאוֹיֵב נוֹעָד לָבֹא עֲלֵיכֶם:
חַג ה'. זֶבַח הֲרִיגָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּכֶם:

פסוק ו
כִּי הִנֵּה הָלְכוּ מִמְּקוֹמָם מֵרֹב שׁוֹדְדִים שֶׁיִּבְאוּ עֲלֵיהֶם עִם נְבוּכַדְנֶצַּר:
מוֹף. מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הִיא:
מַחְמַד לְכַסְפָּם. בְּתֵּי חֶמְדַּת אוֹצְרוֹת כַּסְפָּם:

קְמוֹשׁ. חוֹמַ. מִינֵי חַיּוֹת תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק ז

הַפְקֵדָה. שֶׁיִּפְקְדוּ עֲוֹנוֹתֵיכֶם:

הַשִּׁלּוּם. "תּוֹשְׁלָמַת חוֹבִין":

אֱוִיל הַנָּבִיא. אַף מִנְּבִיאֵי אֱמֶת שֶׁלָּהֶם יִהְיוּ אֱוִילִים, כְּגוֹן חֲנַנְיָה בֶּן עַזּוּר (ירמיה כח:א) שֶׁתְּחִלָּתוֹ נְבִיא אֱמֶת הָיָה:

וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׂוֹנֵא מַעֲשֵׂיכֶם.

פסוק ח

צוֹפֶה אֶפְרַיִם עִם אֱלֹהָי. הֵם מַעֲמִידִין לָהֶם נְבִיאֵיהֶם, הַמַּמְשִׁיכִין אוֹתָן לְצַד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלָּהֶם:

נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ עַל כָּל דְּרָכָיו. וְלִנְבִיאֵי הָאֱמֶת הֵם טוֹמְנִין פַּחִים לְלָכְדָם:

מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו. בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ הָרְגוּ אֶת זְכַרְיָה (דברי הימים ב כד:כא), וְיִבַקְּשׁוּ לַהֲרֹג אֶת יִרְמְיָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו כו:יא): "מִשְׁפַּט מָוֶת לָאִישׁ הַזֶּה וְגוֹ'":

פסוק ט

כִּימֵי הַגִּבְעָה. יֵשׁ אוֹמְרִים זֶה גִּבְעַת בִּנְיָמִין בְּפִלֶגֶשׁ (שופטים יט), וְיֵשׁ אוֹמְרִים זֶה גִּבְעַת שָׁאוּל (שמואל א יא:ד), שֶׁשָּׁאֲלוּ לָהֶם מֶלֶךְ וּמָרְדוּ בְּדִבְרֵי הַנְּבִיא:

פסוק י

כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר. כַּעֲנָבִים שֶׁהֵם חֲבִיבִים בַּמִּדְבָּר, כָּךְ חִבַּבְתִּי אֶת **יִשְׂרָאֵל**:

כִּבְכוּרָה בִתְאֵנָה. כִּתְאֵנָה מְבֻשֶּׁלֶת בְּעֵת הַתְּאֵנָה:

בָּרְאָשִׁיתָהּ. בְּתְחִלַּת בְּשׁוּל הַתְּאֵנִים:

רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם. כֵּן נִרְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בְּעֵינַי לְחַבְּבָם:

וַיִּנָּזְרוּ. אֵין 'נִזְיָרָה' בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא לְשׁוֹן 'פְּרִישָׁה':

לַבֹּשֶׁת. לַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא בָּשְׁתָּם:

וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים לְפָנַי:

כְּאָהֲבָם. אֶת בְּנוֹת מוֹאָב:

פסוק יא

אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף וְגוֹ'. אָמַר הַנָּבִיא הַלְוַאי וְיִהְיוּ כָּעוֹף הַזֶּה הַנּוֹדֵד מִקִּנּוֹ וְחָדַל מִפְּרִיָּה וּרְבִיָּה, כָּךְ יִשְׁכְּלוּ אֶת זַרְעָם אוֹ בְּשִׁעַת **לֵדָה**, אוֹ יִתְעַכֵּל **בַּבֶּטֶן** וְיַפִּילוּ, אוֹ בְּשִׁעַת **הֵרָיוֹן** לֹא יְקַלְטוּ, כִּי מַה בָּצַע בְּגַדְּלָם אֶת בְּנֵיהֶם שֶׁהֵם יְגַדְּלוּ וְשִׁכֻּלְתִּים מֵאָדָם (הושע ט:יב):

פסוק יב

כִּי גַם. לְאָבוֹת.

אוֹי לָהֶם בְּשׁוּרִי מֵהֶם. כְּמוֹ בְּסוּרִי מֵהֶן, וְהוּא מִן מָסוֹרוֹת כָּתְבִין שִׁי"ן וְקָרְיִין סָמֶ"ךְ. דָּבָר אַחֵר: **כְּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם וְגוֹ'**, כְּעוֹף זֶה שֶׁפּוֹרֵחַ וְאֵינֶנּוּ, כֵּן יָעוּף וְיִבְרַח כָּל כְּבוֹדָם. כָּל מַה שֶׁנִּצְטַעֲרוּ בִּבְנֵיהֶם בְּלֵידָה וּבְהֵרָיוֹן: מִלֵּידָה – זֶה צַעַר לֵידָה, וּמִבֶּטֶן – אֵלּוּ יְמֵי הָעִבּוּר, וּמֵהֵרָיוֹן – בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ. כָּל טָרְחָם זֶה יִכְלֶה. כֵּיצַד? שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁגִּדְּלוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים:

פסוק יג

אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי לְצוֹר. בְּשַׁלְוָתָהּ מַעֲטִירָה (ישעיה כג:ח) וַעֲשִׁירָה עַל כָּל הַמְּדִינוֹת, כֵּן רָאִיתִי לְאֶפְרַיִם שְׁתוּלָה בְּנָוֶה. וְאֶפְרַיִם מַה גְּמוּל שִׁלֵּם לִי? נִתְעַסֵּק לְהוֹצִיא אֶל הוֹרֵג בָּנָיו לִזְבֹחַ לַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל מֹלֶךְ. כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן:

פסוק יד

תֵּן לָהֶם ה' מַה תִּתֵּן. הַנְּבִיא מִתְפַּלֵּל שֶׁיְּמוּתוּ קְטַנִּים, שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה אֶבְלוֹ שֶׁל קָטָן לְאֶבְלוֹ שֶׁל גָּדוֹל (פסיקתא רבתי מד). לְפִיכָךְ אִם אִי אֶפְשָׁר מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן, שֶׁכְּבָר נִגְזַר מִבְּרִיאַת עוֹלָם (בראשית ג:טז) "וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ", תֵּן לָהֶם מֵהֵרָה בְּקַטְנוּתָם מַה שֶׁאַתָּה אוֹמֵר לִתֵּן לָהֶם לְאַחַר זְמַן, שֶׁאָמַרְתָּ "כִּי אִם יְגַדְּלוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים":

תֵּן לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל. בְּשָׁעָה שֶׁיּוֹצְאִין לָאֲוִיר עוֹלָם יָמוּתוּ, אוֹ יִצְטַמְּקוּ שְׁדֵי אִמָּן שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם חָלָב לְהָנִיק:

פסוק טו

כָּל רָעָתָם בַּגִּלְגָּל. שָׁם הִרְבּוּ לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה בַּבָּמוֹת. לְפִי שֶׁהָיָה שָׁם הַמִּשְׁכָּן בַּתְּחִלָּה (יהושע ד:יט), הָיוּ אוֹמְרִים לָהֶם נְבִיאֵי הַבַּעַל שֶׁהוּא מָקוֹם נִבְחָר, וְהוּא הָיָה לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל:

לֹא אוֹסִף אַהֲבָתָם. לֶאֱהוֹב אוֹתָם:

פסוק טז

פְּרִי בַל יַעֲשׂוּן. לֹא טוֹב לָהֶם לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת, שֶׁהֲרֵי **גַּם כִּי יֵלֵדוּ וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי בִטְנָם**:

פסוק יז

יִמְאָסֵם אֱלֹהַי. אֵינָנוּ קְלָלָה אֶלָּא בְּשׁוֹרָה, עָתִיד הוּא לְמָאֳסָם:

פרק י

פסוק א

גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פֹּרֵי יְשַׁוֶּה לוֹ. יִשְׂרָאֵל דּוֹמִין לְגֶפֶן הַמַּשִּׁיר כָּל פִּרְיוֹ הַטּוֹב, כְּךָ עָזְבוּ אוֹתִי שֶׁאֲנִי פְּרִי הַטּוֹב וְהַשָּׁוֶה לוֹ:

פֹּרֵי יְשַׁוֶּה לוֹ. **פְּרִי** אֲשֶׁר **יְשַׁוֶּה לוֹ** וְיִיטַב לוֹ:

כְּרוֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת. כְּשֶׁהִשְׁפַּעְתִּי לָהֶם הַטּוֹבָה וְהֵם הִרְבּוּ לַעֲשׂוֹת עֲגָלִים לַמִּזְבְּחוֹת. דָּבָר אַחֵר: **גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל** – פְּרִי מַעֲשָׂיו גָּרַם לוֹ, **פְּרִי יְשַׁוֶּה לוֹ** – יוֹעִיל לוֹ לִהְיוֹת בּוֹקֵק, כִּי עָשׂוּ הַמִּזְבְּחוֹת וְהוֹעִילוּ לִכְנִיסִיָּה שֶׁלָּהֶן לְרָעָה, וְזֶהוּ לְשׁוֹן הַתַּרְגּוּם: **הֵטִיבוּ מַצֵּבוֹת**. הִרְבּוּ מַצֵּבוֹת:

פסוק ב

חָלַק לִבָּם. מִמֶּנִּי:

עַתָּה יֶאְשָׁמוּ. הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר **יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם** – יַשְׁחִית. לְשׁוֹן "וְעָרְפוּ שָׁם" (דברים כא:ד), "יִוַּעֲרְפֻתּוּ" (שמות יג:יג). יִשְׁבֹּר צַוָּארָם. דָּבָר אַחֵר: לְפִי מִדְרַשׁ אַגָּדָה, גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם, שֶׁאֲפִלּוּ יִשְׂרָאֵל עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה וְשָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם, אֵין הַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם, הַנַּח לוֹ" (לעיל ד:יז). וְשָׁנוּי הַמַּחֲלֹקֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: **חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ** – יֵשׁ פִּתְחוֹן פֶּה לַשָּׂטָן לְקַטְרֵג.

פסוק ג

כִּי עַתָּה. בְּבֹא עֲלֵיהֶם הָרָעָה, **יֹאמְרוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ**, מְלָכֵינוּ אֲשֶׁר בָּטַחְנוּ בּוֹ לֵאמֹר שֶׁיֵּצֵא בָּרֹאשׁוֹנָה וְיִלָּחֵם אֶת מִלְחֲמוֹתֵינוּ (שמואל א ח:כ) אֵין מוֹעִיל לָנוּ, כְּלוּם:

פסוק ד

אָלוֹת שָׁוְא. הִשָּׁבַע לַשֶּׁקֶר. 'אָלוֹת' כְּמוֹ 'כְּרוֹת', לְשׁוֹן הוֹוֶה. **כָּרוֹת בְּרִית** לַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל מֶלֶךְ, לְפִיכָךְ יִפְרַח עֲלֵיהֶם מִשְׁפָּט יְסוּרִין וּפֻרְעָנוּת **כָּרֹאשׁ** שֶׁהוּא עֵשֶׂב מַר הַפּוֹרֵחַ **עַל תַּלְמֵי שָׂדָי**. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם **עַל תַּלְמֵי שָׂדָי** בַּעֲוֹן שֶׁמַּסִּיגִין גְּבוּלֵי שָׂדוֹת:

תַּלְמֵי שָׂדָי – מַעֲנִית הַמַּחֲרֵשָׁה קְרוּי 'תֶּלֶם'. דָּבָר אַחֵר: **עַל תַּלְמֵי שָׂדָי** – שֶׁהֵם עוֹשִׂים שָׁם מִזְבְּחוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי" (לקמן יב:יב), שָׁם יִפְרַח עֲלֵיהֶם מִשְׁפַּט עָוֹנָם. דָּבָר אַחֵר: **אָלוֹת שָׁוְא** – כָּל בְּרִית שֶׁהֵם כּוֹרְתִים זֶה עִם זֶה עוֹבְרִים עָלָיו. **וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי** – כָּרֹאשׁ שֶׁהוּא פּוֹרֵחַ עַל תַּלְמֵי שָׂדַי, שֶׁהוּא עֵשֶׂב מַר, כָּךְ מִשְׁפָּטֵיהֶם פּוֹרְחִים וְגַדֵּלִים תַּמְרוּרִים לָעֲנִיִּים וְאֶבְיוֹנִים. וְאַף עָמוֹס אָמַר כֵּן: "כִּי הֲפַכְתֶּם לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט" (עמוס ו:יב):

פסוק ה

לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן וגו'. לְפָרְעָנוּת הָעֲתִידָה לְבֹא עַל עֶגְלֵים שֶׁבְּבֵית אֵל (מלכים א יב:לב), שֶׁהִיא נִקְרֵאת בֵּית אָוֶן בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יהושע ז:ב):

יָגוּרוּ. יִרְאוּ מִמֶּנּוּ שְׁכֵנָיו שֶׁבְּשׁוֹמְרוֹן, לָמָּה? כִּי אָבַל עָלָיו עַמּוֹ, וּכְמָרָיו אֲשֶׁר עָלָיו יָגִילוּ תָּמִיד עַתָּה יְאַבְּלוּ עַל כְּבוֹדוֹ כִּי גָלָה:

פסוק ו

גַּם אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל. זֶה הָיָה בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְאָחָז "וַיַּעַר ה' אֶת רוּחַ פּוּל מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּגְלֶם לְרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וגו'" (דברי הימים א ה:כו) וְנָטַל עֶגְלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּבֵית אֵל וְהָלַךְ לוֹ, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר **גַּם אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל**:

מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב. זֶה סַנְחֵרִיב:

בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקַּח. בֹּשֶׁת יִקַּח לוֹ יָרְבָעָם, שֶׁהוּא מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם, שֶׁהֶעֱמִיד לוֹ עֵגֶל זֶה לֵאלֹהַּ (מלכים א יב:כח-כט):

וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵאוֹתָהּ עֵצָה שֶׁנּוֹעֲצוּ לַעֲשׂוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יב:כח): "וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב":

פסוק ז

נִדְמָה. נִשְׁתַּתֵּק מֶלֶךְ שׁוֹמְרוֹן, וַהֲרֵי הוּא כְּקֶצֶף שֶׁעַל פְּנֵי הַמַּיִם, שֶׁהוּא אושקמ"א בְּלַעַ"ז:

פסוק ח

בָּמוֹת אָוֶן. בָּמוֹת בֵּית אֵל:

קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל מִזְבְּחוֹתָם. שֶׁגָּלוּ עוֹבְדֵיהֶן וְאֵין עוֹד פּוֹנֶה לָהֶם:

וְאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל:

לֶהָרִים כַּסּוּנוּ. שֶׁלֹּא יִרְאוּנוּ אוֹיְבֵינוּ בְּבָשְׁתֵּנוּ:

פסוק ט

מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל. חֲטָאת זֶה נָקוּד רָפֵי, שֶׁהוּא לְשׁוֹן נְקֵבָה וּלְשֶׁעָבַר, כְּמוֹ: עָשָׂת, בָּאת, אָזְלַת יָד. מִימֵי גִּבְעַת בִּנְיָמִין חָטָאת יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁהָיָה מַעֲשֵׂה פִּלֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה בִּימֵי עָתְנִיאֵל בֶּן קְנַז, שֶׁהָיָה רֹאשׁוֹן לַשּׁוֹפְטִים בִּימֵי כוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם, וּבְיָמָיו הָיָה פֶּסֶל מִיכָה, וְכָל זֶה מָצִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם:

שָׁם עָמָדוּ. בְּאוֹתָהּ מִדָּה אָחֲזוּ לָהֶם מֵאָז:

לֹא תַשִּׂיגָם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה וגו'. וּלְפִי שֶׁהָיָה עָוֹן עֲבוֹדָה זָרָה בִּידֵיהֶם וְלֹא הִקְפִּידוּ עָלָיו, לְכָךְ לֹא הִצְלִיחָה יָדָם **בְּמִלְחֶמֶת הַגִּבְעָה** עַל בְּנֵי בִנְיָמִין (שופטים כ). וּקְרָאָם **בְּנֵי עַלְוָה** – בְּנֵי גַּאֲוָה, שֶׁעָשׂוּ עַצְמָם עֲלִילוֹנִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל אֲחֵיהֶם לָתֵת אֶת בְּנֵי הַגִּבְעָה (שופטים

כ:יג). וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם עַל שֶׁשָּׁאֲלוּ לָהֶם מֶלֶךְ וְהִמְלִיכוּ אֶת שָׁאוּל, וְאֵינוֹ מִתְיַשֵּׁב לִי אַחַר לְשׁוֹן הָעִבְרִית, וְגַם שְׁאָרֵי חִבּוּר הַפָּרָשָׁה נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן הָרִאשׁוֹן:

פסוק י

בְּאַוָּתִי וְאֶסָּרֵם. לְפִי רְצוֹנִי תָּמִיד יִסַּרְתִּים מִשּׁוֹפֵט לְשׁוֹפֵט, וּמְסַרְתִּים בְּיַד שׁוֹסֵיהֶם (שופטים ב:טז-יט):

וְאֵאָסְפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי עוֹנֹתָם. לְפִי שֶׁדִּמָּה אוֹתָם לְעֶגְלָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אַחֲרָיו: "אֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה" (הושע י:יא), לְכָךְ דִּמָּה יִסּוּרֵיהֶם לְפָרָה שֶׁמְּיַגְּעִין אוֹתָהּ בַּחֲרִישָׁה, וְאָסְרוּהָ בְּעֹל הַמַּחֲרֵשָׁה, וְסִימְלוֹנֵי הָעֹל נוֹקְבִים וְיוֹרְדִים אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן אֵצֶל שְׁנֵי עֵינֵי הַשּׁוֹר. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כְּמֵיסַר פַּדְנָא עַל תַּרְתֵּין עֵינוֹהִי". פַּדְנָא – צֶמֶד בָּקָר.

פסוק יא

וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה. פירפויינט"א בְּלַעַ"ז, עֲשׂוּיָה חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת בְּמַלְמַד הַבָּקָר שְׁקוֹרִין דישגוֹלויי"ן בְּלַעַ"ז. כְּלוֹמַר, הַרְבֵּה יִסּוּרִין הֵבֵאתִי עָלֶיהָ וַהֲרֵי הִיא לֹא נִכְנָעָה, וְתָמִיד אוֹהֶבֶת לָדוּשׁ בַּתְּבוּאָה מָקוֹם מַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה, וְלֹא נִכְנָעָה לִהְיוֹת חוֹרֶשֶׁת. כְּלוֹמַר, לֹא נִכְנְעוּ לַתּוֹרָה אֶלָּא אַחַר שְׁרִירוּת לִבָּם (ירמיה ט:יג):

אֹהַבְתִּי. יו"ד יְתֵרָה, כְּמוֹ (בראשית לא:לט) "גְּנֻבְתִּי יוֹם":

וַאֲנִי עָבַרְתִּי עַל טוּב צַוָּארָהּ. לְפִיכָךְ אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם מְלָכִים שֶׁיְּיַשְּׁשׁוּ אֶת כֹּחָם:

אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה וְגוֹ'. אִם תִּרְצוּ שֶׁאַרְכִּיב **אֶפְרַיִם** עַל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, **יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה** וִישַׁדֵּד לוֹ (יַעֲקֹב) לְעַצְמוֹ חֲרִישָׁה שֶׁל מַעֲשִׂים טוֹבִים, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְפָרֵשׁ וְאוֹמֵר: "נִירוּ לָכֶם נִיר וְגוֹ'" (הושע י:יב):

פסוק יב

זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה. אָבָל אַתֶּם "חֲרַשְׁתֶּם רֶשַׁע וְגוֹ'" (הושע י:יג), לְפִיכָךְ "וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ" (הושע י:יד):

נִירוּ לָכֶם נִיר. עִסְקוּ בַּתּוֹרָה, וּמִשָּׁם תִּלְמְדוּ לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ טוֹבָה לְהִתְנַבֵּר עַל יִצְרָ הָרָע, כְּזֶה שֶׁהוּא נָר אֶת הַשָּׂדֶה לְהַפּוֹךְ שְׁרָשֵׁי הָעֲשָׂבִים הַמַּכְחִישִׁים בַּתְּבוּאָה מִימוֹת הַחַמָּה כַּמָּה יָמִים לִפְנֵי הַזֶּרַע, וְעֵת תִּקְבְּעוּ לִדְרוֹשׁ אֶת ה' לְתַלְמוּד תּוֹרָה:

עַד יָבֹא וְיוֹרֶה צֶדֶק לָכֶם. כְּשֶׁתִּהְיוּ יְגֵעִים בָּהּ הוּא יָבִין אֶתְכֶם לְהוֹדִיעֲכֶם צְפוּנוֹתֶיהָ בְּצֶדֶק. דָּבָר אַחֵר: **נִירוּ לָכֶם** נִיר, עֲשׂוּ מַעֲשִׂים טוֹבִים קֹדֶם שֶׁיָּבֹא עֲלֵיכֶם הַלַּחַץ, וְזֶה יִגְרֹם לָכֶם שֶׁתִּתְקַבֵּל תְּפִלַּתְכֶם בְּעֵת הַצָּרָךְ, וְאָז יִהְיֶה עֵת רָאוּי לָכֶם לִדְרוֹשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּכָל צָרְכֵיכֶם, כִּי אָז תִּשְׁמַע צַעֲקַתְכֶם וְיוֹרֶה צֶדֶק לָכֶם וְיַמְטִיר צְדָקָה לָכֶם, כְּמוֹ "יָרָה בַיָּם" (שמות טו:ד):

פסוק יג
אָכַלְתֶּם פְּרִי כָחַשׁ. "אִיתְקַבַּלְתּוּן תּוּשְׁלָמַת עוֹבָדֵיכוֹן" (תרגום יונתן):

פסוק יד
וְקָאם שָׁאוֹן. קוֹל עֲנוֹת נוּסוּ נוּסוּ:
כְּשֹׁד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל. כְּבוֹזְזִים הַבָּאִים עַל עַם יוֹשֵׁב בְּשָׁלוֹם פִּתְאוֹם עַל יַד מַאֲרָב, שֶׁלֹּא נִזְהֲרוּ בָּם לִבְרֹחַ מִפְּנֵיהֶם, וְשׁוֹדְדִים אֶת הַכֹּל:
בֵּית אַרְבֵאל. יוֹנָתָן תִּרְגְּמוֹ 'בֵּית מַאֲרָב', וְאָלֶ"ף וְלָמֶ"ד יְתֵרָה בּוֹ, כְּמוֹ 'יִזְרְעֶאל' שֶׁאֵינוֹ שֵׁם עִיר, כְּגוֹן (לעיל ב) "יַעֲנוּ אֶת יִזְרְעֶאל", וּקְרָאוֹ בִּלְשׁוֹן שֵׁם עִיר. אַף כָּאן קָרָא אוֹתוֹ כְּמִין שֵׁם עִיר, וְכֵן חִבְּרוֹ מְנַחֵם, אֲבָל דּוֹנָשׁ פּוֹתְרוֹ שֵׁם מָקוֹם:
רַטָּשָׁה. נִבְקְעָה, וְכֵן "נְעָרִים תִּרַטַּשְׁנָה" (ישעיהו יג:יח), "וְעוֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ" (שם). לָשׁוֹן אַחֵר: **רַטָּשָׁה** עֲזוּבָה, כְּמוֹ 'נֶטָּשָׁה'.

פסוק טו
כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית אֵל. כָּל הַפֻּרְעָנוּת הַזֹּאת גָּרַם לָכֶם הָעֵגֶל שֶׁבְּבֵית אֵל (מלכים א יב:כח-כט):
רַעַת רַעַתְכֶם. רָעַת רִשְׁעֲכֶם, עֲבֵירוֹת זְדוֹנְכֶם:
בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה. נִרְדַּם כְּאִלּוּ בַּלַּיְלָה, כְּלוֹמַר אֵין בּוֹ כֹּחַ. וְלָמָּה כָּל זֹאת? כִּי בִּהְיוֹת יִשְׂרָאֵל נַעַר וְאוֹהֲבֵהוּ (הושע יא:א) מְנוּעַר מִכָּל טוֹב:

פרק יא

פסוק א
וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי. עַל יְדֵי נְבִיאַי לְהִדָּבֵק בְּתוֹרָתִי, וְהֵם מָה עָשׂוּ (שמות ד:כב):

פסוק ב
קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם. כָּל מַה שֶּׁהַנְּבִיאִים קוֹרְאִים לָהֶם לְלַמְּדָם דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, כֵּן הֵם הָפְכוּ עֹרֶף לִבְרֹחַ מִפְּנֵיהֶם:
לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ. דֶּרֶךְ הַמִּקְרָא לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ "כְּרָבָם כֵּן חָטְאוּ לִי" (הושע ד:ז), וְ"כַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אוֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה" (שמות א:יב):

פסוק ג
וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחֲם וגו'. שִׁלַּחְתִּי לִפְנֵיהֶם מַנְהִיג הַמַּרְגִּילָם בְּנַחַת (שמות יג:כא):
קָחֲם עַל זְרוֹעֹתָיו. זֶה מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (במדבר יא:יב): "כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאוֹמֵן אֶת הַיּוֹנֵק":
תִּרְגַּלְתִּי. כְּמוֹ 'הִרְגַּלְתִּי', וְאֵין לוֹ דִּמְיוֹן:

וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים. יוֹדְעִין הָיוּ, אֶלָּא שֶׁדָּשׁוּ בְּעֵקֶב, עָשׂוּ עַצְמָם כְּלֹא יוֹדְעִים. וְאַגָּדָה בְּמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, ויחי ו) דָּרְשׁוּ כְּלַפֵּי בְּנֵי יוֹסֵף: כְּשֶׁהֶבִיאָם לִפְנֵי יַעֲקֹב לְבָרְכָם, רָאָה יַעֲקֹב רְשָׁעִים עֲתִידִים לָצֵאת מֵאֶפְרַיִם – יָרְבָעָם וְאַחְאָב, וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, "וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה" (בראשית מח:ח). בִּקֵּשׁ יוֹסֵף רַחֲמִים וְשָׁרְתָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל יַעֲקֹב וּבֵרְכָם. זֶהוּ **וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי** רוּחִי עַל יַעֲקֹב לְצֹרֶךְ אֶפְרַיִם, **וְלָקַחְתִּם עַל זְרוֹעוֹתָיו**:

פסוק ד

בְּחַבְלֵי אָדָם. הָיִיתִי מוֹשְׁכָם תָּמִיד בַּחֲבָלִים רַכִּים אֲשֶׁר יִמְשֹׁךְ בָּהֶם אָדָם אֶת בְּנוֹ, כְּלוֹמַר בְּמִשְׁיכַת רַחֲמִים, וְכֵן תַּרְגּוּם יוֹנָתָן:

וָאֱהְיֶה לָהֶם כְּמָרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם. כְּאִכָּרִים הַטּוֹבִים הַמָּרִימִים עֹל בִּידֵיהֶם עַל יְדֵי לְוָחַיִם לְהָקֵל מֵעַל הַפָּרָה הַחוֹרֶשֶׁת, כֵּן הָיִיתִי עִמָּם בְּכָל צָרָה לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶן. (ל"א סא"א) **כְּמָרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם** – כְּאִכָּרִים הַמָּרִימִים עֹל מֵעַל צַוָּאר הַשּׁוֹר עַל יְדֵי שֶׁמַּאֲרִיכִין אֶת הַכְּלוֹנָס שֶׁהָעֹל נִתָּן בְּרֹאשׁוֹ, לְהָקֵל מֵעַל הַפָּרָה הַחוֹרֶשֶׁת, כֵּן הָיִיתִי עִמָּם בְּכָל צָרָה לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם. כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כְּאִיכָּרָא טָבָא וּמוֹרִיךְ בִּלְחֵיאָתְהוֹן".

וְאֵט אֵלָיו אוֹכִיל. הִטֵּיתִי לוֹ כֹּחַ לְהָכִיל עֹל הַיְסוּרִין, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם עַל שֵׁם שֶׁסִּפֵּק לָהֶם מְזוֹנוֹת בַּמִּדְבָּר:

וְעַל לְחֵיהֶם. לְשׁוֹן לֶחִי שֶׁל מָבוֹי:

פסוק ה

לֹא יָשׁוּב אֶל אֶרֶץ מִצְרַיִם. הִבְטַחְתִּיו "לֹא תוֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד וְגוֹ'" (שמות יד:יג), וּמַה הוֹעִיל? הֲרֵי עַל כָּרְחוֹ **אַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ**. הֲרֵי חָטְאוּ וְגָרְמוּ לָהֶם לִהְיוֹת עֲבָדִים לְאַשּׁוּר, עַל **כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב**.

פסוק ו

וְחָלָה חֶרֶב. וְתָנוּחַ חֶרֶב בְּעָרָיו:

וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה. וְכִלְּתָה גִּבּוֹרָיו וְתֹאכַל:

מִמּוֹעֲצוֹתֵיהֶם. נְקוּד שְׁנֵי טְעָמִים, בּוֹ הַטִּפְחָא בּוֹ הַסִּלּוּק, לְפִי שֶׁהוּא דִּבּוּר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְכֵן "לְהֵחָלוֹ" דְּ"לֹא יִטְמָא בַּעַל בְּעַמָּיו" (ויקרא כא:ד), וְכֵן "לְדֹרֹתֵיכֶם" דְּ"שֶׁמָּן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ" (שמות ל:לא):

פסוק ז

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי. כְּשֶׁהַנְּבִיאִים מְלַמְּדִים אוֹתָם לָשׁוּב אֵלַי, תְּלוּאִים הֵם אִם לָשׁוּב אִם לֹא לָשׁוּב; בְּקֹשִׁי יָשׁוּבוּן אֵלַי:

וְאֶל עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם. וְאֶל הַדָּבָר אֲשֶׁר עָלָיו יִקְרָאוּהוּ הַנְּבִיאִים יַחַד, לֹא יְרוֹמְמוּהוּ עַמִּי וְלֹא יֵאוֹת לַעֲשׂוֹתוֹ. וְיֵשׁ מְפָרֵשׁ "וְאֶל עַל יִקְרָאֻהוּ" – פְּגָעִים קָשִׁים יִפְגְּעוּם, וְיֹאלִי כְּמוֹ "יֵשׁ לְאֵל יָדִי" (בראשית לא:כט), וְאֵין זֹאת, שֶׁהֲרֵי נָקוּד בְּפַתַּח, וְאִם הָיָה וְאֵל שֵׁם דָּבָר הָיָה נָקוּד בְּצֵירֵי. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "בְּמַרְעָא קַשְׁיָא יִתְעָרְעוּן", עָשָׂה אֶל (סא"א: עַל) לְשׁוֹן יְקֻשֶׁה, וְלִי נִרְאֶה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי כַּהֹגֶן:

יַחַד לֹא יְרוֹמֵם. "כַּחֲדָא לְא יְהַכּוּן בְּקוֹמָא זְקוּפָא" (תרגום יונתן):

פסוק ח

אֲמַגֶּנְךָ. אֶמְסָרְךָ בְּיַד אוֹיְבֶיךָ, כְּמוֹ "אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ" (בראשית יד:כ):

נִכְמְרוּ. נִתְחַמְּמוּ, לְשׁוֹן אֲרַמִּי, וְכֵן "עוֹרְנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ" (איכה ה:י):

פסוק ט

לֹא אָשׁוּב. מִדִּבְרֵי הַטּוֹב אֲשֶׁר אָמַרְתִּי (ויקרא כו:מד) "לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים" לִהְיוֹת מַשְׁחִית אֶת אֶפְרַיִם:

כִּי אֵל אָנֹכִי. הַמְקַיֵּם דְּבַר טוֹבָתִי, וְאֵין מִדָּתִי לְהִנָּחֵם עַל הַטּוֹב:

בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר. אַחֶרֶת, כְּבָר הִבְטַחְתִּי לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתִי **בְּקִרְבְּךָ** בִּירוּשָׁלַיִם, וְלֹא אַשְׁרֶה אוֹתָהּ עוֹד עַל עִיר אַחֶרֶת. וְיֵשׁ מְפָרֵשׁ **בְּעִיר** לְשׁוֹן שִׁנְאָה, כְּמוֹ (שמואל א כח:טז) "וַיְהִי עָרֶךָ":

פסוק י

כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג. עוֹד יִשְׁאָג לָהֶם כְּאַרְיֵה שֶׁיֵּצְאוּ מִן הַגָּלֻיּוֹת וְיֵלְכוּ אַחֲרָיו:

וְיָחֳרְדוּ בָנִים מִיָּם. "וְיִתְכַּנְּשׁוּן גָּלְוָותָא מִמַּעֲרָב" (תרגום יונתן):

פרק יב

פסוק א

סְבָבוּנִי. כְּבָר בְּכַחַשׁ וּבְמִרְמָה אֶפְרַיִם וּבֵית יִשְׂרָאֵל, מַלְכֵי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים וְכָל הָעָם, אֲבָל יְהוּדָה עוֹדֶנּוּ רָד עִם אֵל, מוֹשֵׁל עוֹד בְּיִרְאַת אֱלֹהִים. **רָד** כְּמוֹ (במדבר כד:יט) "וְיֵרֶדְ מִיַּעֲקֹב", עוֹד מַלְכֵיהֶם עִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

פסוק ב

רוֹעֶה רוּחַ. לְשׁוֹן רֵיעַ, מִתְחַבֵּר לְדִבְרֵי רוּחַ לְהָעֲבוֹדָה זָרָה. **וְשָׁמֶן** שֶׁלָּהֶם לְמִצְרַיִם מוֹבִילִים לָתֵת שׂוֹחַד לְמִצְרַיִם לַעֲזוֹר אוֹתִי:

פסוק ג

וְרִיב לַה' עִם יְהוּדָה. אֲלֵיהֶם הוּא מַגִּיד אֶת דִּבְרֵי רִיבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ אֲחֵיהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְלֹא יִתְמְהוּ בְּפָקְדוֹ **עַל יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו**:

פסוק ד

בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת אָחִיו. כָּל זֶה עָשִׂיתִי לוֹ, אֲחָזוֹ בְּעַקֵּבוֹ סִימָן שֶׁהוּא יִהְיֶה לוֹ גְּבִיר (בראשית כז:כט):

פסוק ה

בָּכָה. הַמַּלְאָךְ:

וַיִּתְחַנֶּן לוֹ. כְּשֶׁאָמַר לוֹ "לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי" (בראשית לב:כז), הַמַּלְאָךְ הָיָה מְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ: "הַנַּח לִי עַכְשָׁיו, סוֹפוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִגָּלוֹת עָלֶיךָ בְּבֵית אֵל, וְשָׁם יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ, וְהוּא וַאֲנִי נִסְכִּים לְךָ עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרַכְתָּ יִצְחָק". וְאוֹתוֹ מַלְאָךְ שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו הָיָה (בראשית רבה עז:ג), וְהָיָה מְעַרְעֵר עַל הַבְּרָכוֹת:

פסוק ו

וַה' אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת ה' זִכְרוֹ. כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי מֵאָז כֵּן אֲנִי עַתָּה, וְאִם הֱיִיתֶם הוֹלְכִים עִמִּי בְּתָמִימוּת כְּיַעֲקֹב אֲבִיכֶם (בראשית כה:כז), הָיִיתִי נוֹהֵג עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר נָהַגְתִּי עִמּוֹ:

פסוק ז

וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָּשׁוּב. בְּהַבְטָחָתוֹ וּבְמִשְׁעַנְתּוֹ שֶׁהוּא מַבְטִיחֲךָ אַתָּה יָכוֹל לִסְמֹךְ וְתָשׁוּב אֵלָיו, רַק "חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר" (מיכה ו:ח) וּמֻבְטָח אַתָּה לְקַוּוֹת לִישׁוּעָתוֹ תָּמִיד:

פסוק ח

כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה. אַתֶּם סְמוּכִים עַל בִּצְעֲכֶם, שֶׁאַתֶּם סוֹחֲרִים וְרַמָּאִים, וְעַל עָשְׁרְכֶם אַתֶּם אוֹמְרִים: "אַךְ עָשַׁרְתִּי" (הושע יב:ט), וְלֹא אֶעֱבֹד אֶת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

פסוק ט

מָצָאתִי אוֹן לִי. אוֹן – כֹּחַ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה הָיָה דּוֹרֵשׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן זצ"ל: **"מָצָאתִי אוֹן לִי"** – מָצָאתִי לִי שְׁטַר חוֹב שֶׁיֵּשׁ לִי מַלְכוּת עַל יִשְׂרָאֵל, "וַיֵּלְכוּ גַּם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ וְגוֹ' הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים" (בראשית נ:יח). "אוֹן לִי" – דִּינֵי שְׁטָר, כְּמוֹ "כּוֹתְבִין עָלָיו אוֹנוֹ", וּכְמוֹ "בְּאוֹנִי אֶחָד וּבְטִימֵי אַחַת" בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (בראשית רבה ב ב). וְזֶה פֵּרוּשׁוֹ: **"וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי"** – יֶרְבָּעָם בֶּן נְבָט שֶׁהָיָה מִשֵּׁבֶט אֶפְרַיִם מִתְפָּאֵר בְּעַצְמוֹ וְאוֹמֵר: **"אַךְ עָשַׁרְתִּי, מָצָאתִי אוֹן לִי"** – שְׁטַר אֶחָד שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים לִי, שֶׁאֲבִי קָנָה אוֹתָם, דִּכְתִיב: "וַיֵּלְכוּ גַּם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים", וּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ, וְכָל מָמוֹנָם שֶׁלִּי. לְפִיכָךְ אֵין בִּי חֵטְא אִם אֶטּוֹל כָּל אֲשֶׁר לָהֶם כִּי הֵם עֲבָדַי. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו?

"וְאָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כ:ב) – גְּדֻלָּה הַבָּאָה לְאָבִיךָ בְּמִצְרַיִם מֵאוֹתִי הָיְתָה. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "הִנָּנוּ לְךָ לַעֲבָדִים" לֹא שָׂכַחְתָּ, אֲבָל "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" שֶׁנֶּאֱמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שָׂכַחְתָּ, שֶׁהֶעֱמַדְתָּ שְׁנֵי עֲגָלִים, אֶחָד בְּבֵית אֵל וְאֶחָד בְּדָן. וּלְעִנְיַן פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, אַתָּה אוֹמֵר "**מָצָאתִי אוֹן לִי**" עַל יְדֵי עֹשֶׁק וּמֵאוֹנֵי מִרְמָה. "וְאָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" – שָׁם הִבְחַנְתִּי בֵּין טִפָּה שֶׁל בְּכוֹר לְטִפָּה שֶׁאֵינָהּ שֶׁל בְּכוֹר, אַף אֲנִי הַיּוֹדֵעַ וְנִפְרָע מִמֹּאזְנֵי מִרְמָה הָעֲשׂוּיִין מִבְּלִי הָבִין וּמַהֲטוֹמֵן מִשְׁקְלוֹתָיו בְּמֶלַח כְּדֵי לְרַמּוֹת.

כָּל יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ לִי. טוֹב לְךָ אִם אָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ: "כָּל מָמוֹנִי לֹא יְהֵא בּוֹ סִפּוּק לְכַפֵּר עַל עֲוֹנִי אֲשֶׁר חָטָאתִי". כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "נְבִיא אֲמַר לְהוֹן כָּל עוּתְרֵיכוֹן לָא יִתְקַיֵּם לְכוֹן בְּיוֹם תּוּשְׁלֻמַת חוֹבֵיכוֹן":

לֹא יִמְצְאוּ. לֹא יַסְפִּיקוּ, כְּמוֹ (במדבר יא:כב) "וּמָצָא לָהֶם". וְלֹא יִתְּכֶן לְפָרֵשׁ כָּל יְגִיעַי – כָּל הַיְגִעִים לְבַקֵּשׁ עָוֹנִי וְלֹא יִמְצְאוּ לִי עָוֹן, שֶׁאִם כֵּן הָיָה רָאוּי לִכְתֹּב כָּל יְגֵעַ בְּלֹא יו"ד וְלִנְקֹד בְּצֵירֵ"י, אֲבָל עַתָּה אֵינוֹ לְשׁוֹן "יְגֵעַ" אֶלָּא לְשׁוֹן "יְגִיעַ":

פסוק י

עוֹד אוֹשִׁיבְךָ בָּאֳהָלִים. אַכְרִית מִתּוֹכְךָ סוֹחֲרֵי מִרְמָה וְאוֹשִׁיבְךָ בָּאֳהָלִים, אַעֲמִיד מִתּוֹכְךָ תַּלְמִידִים עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה:

כִּימֵי מוֹעֵד. כִּימֵי מוֹעֵד הָרִאשׁוֹן שֶׁהָיָה "יַעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֹהָלִים" (בראשית כה:כז):

פסוק יא

וְדִבַּרְתִּי עַל הַנְּבִיאִים. לְהוֹכִיחַ אֶתְכֶם וּלְהַחֲזִיר אֶתְכֶם לַמּוּטָב:

וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה. נִרְאֵיתִי לָהֶם בְּכַמָּה דְּמֻיּוֹת (יחזקאל א:כו). דָּבָר אַחֵר: אֲדַמֶּה לָהֶם דְּבָרַי עַל יְדֵי מְשָׁלִים כְּדֵי לְיַשְּׁבָם עַל שׁוֹמְעֵיהֶם:

פסוק יב

אִם גִּלְעָד אָוֶן. אִם בָּא לָהֶם שֶׁבֶר וְאוֹנֶס, הֵם גָּרְמוּ לְעַצְמָם, כִּי אַךְ שָׁוְא הָיוּ, וּבַגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבְּחוּ לַעֲבוֹדָה זָרָה:

גַּם מִזְבְּחוֹתָם. רַבִּים כְּגַלִּים שֶׁעַל תַּלְמֵי שָׂדַי, **תַּלְמֵי שָׂדַי** הִיא מַעֲנִית הַמַּחֲרֹשֶׁת קְרוּיָה תֶּלֶם:

פסוק יג

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וגו'. כְּאָדָם שֶׁאוֹמֵר נַחֲזוֹר עַל הָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁדִּבַּרְנוּ לְמַעְלָה "וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ" (הושע יב:ה), וְעוֹד זֹאת עָשִׂיתִי לוֹ הֱצְרַךְ לִבְרֹחַ שְׂדֵה אֲרָם יְדַעְתֶּם אֵיךְ שְׁמַרְתִּיו:

וּבְאִשָּׁה שָׁמָר. אֶת הַצֹּאן:

פסוק יד

וּבְנָבִיא הֶעֱלָה ה' וְגוֹ'. וְעַל שֶׁאַתֶּם מְבַזִּין אֶת הַנְּבִיאִים וּמַלְעִיגִין בְּדִבְרֵיהֶם (דברי הימים ב לו:טז), הֲלֹא **בְּנָבִיא הֶעֱלָה וְגוֹ'**:

פסוק טו

הִכְעִיס אֶפְרַיִם. לְבוֹרְאוֹ, לְבַזּוֹת אֶת נְבִיאָיו וְלִבְגֹּד בּוֹ:

תַּמְרוּרִים. הֵם לוֹ, כִּי דָּמָיו אֲשֶׁר שָׁפַךְ בְּהַחֲטִיאוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל לְהִצָּמֵד לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְהַמַּחֲטִיאוֹ לָאָדָם קָשֶׁה לוֹ מִן הַהוֹרְגוֹ, כַּאֲשֶׁר אָנוּ לְמֵדִין מֵעַמּוֹן וּמוֹאָב שֶׁהִטְעוּ אֶת יִשְׂרָאֵל לְהִצָּמֵד לְבַעַל פְּעוֹר (במדבר כה:ג), וְעָנְשָׁן הַכָּתוּב יוֹתֵר מִמִּצְרִי וַאֲדוֹמִי שֶׁטְּבָעוּם בַּנָּהָר וְיָצְאוּ בַּחֶרֶב לִקְרָאתָם (ספרי דברים רנב:ג):

עָלָיו יִטּוֹשׁ. עָלָיו יַטִּילֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְחָרְפָּתוֹ. שֶׁחֵרֵף אֶת שְׁלֹמֹה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א יא:כו): "וַיָּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ", שֶׁהוֹכִיחוֹ בְּרַבִּים עַל אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת הַמִּלּוֹא, כִּדְמְפֹרָשׁ בְּחֵלֶק (סנהדרין קא, ב):

יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהֲרֵי הוּא הֵרַע לַעֲשׂוֹת יוֹתֵר מִמֶּנּוּ (הושע א:ד):

פרק יג

פסוק א

כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת. כְּשֶׁקִּנֵּא יַרְבְעָם לַמָּקוֹם וְדִבֵּר כְּנֶגֶד שְׁלֹמֹה דְּבָרִים קָשִׁים וּבִרְעָדָה (סנהדרין קא ב), שֶׁהֲרֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל הָיָה שְׁלֹמֹה:

נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל. מִשָּׁם זָכָה לְהִנָּשֵׂא לִהְיוֹת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (מלכים א יב:כ):

וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל. כֵּיוָן שֶׁעָלָה לְגִדֻּלָּה, וַיֶּאְשַׁם בַּעֲבוֹדָה זָרָה:

וַיָּמֹת. נִכְרַת בֵּית יָרְבְעָם (מלכים א יד:י), וְכֵן בֵּית אַחְאָב (מלכים א כא:כא). וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "כַּד מְמַלֵּל חַד מִדְּבֵית אֶפְרַיִם רְתִיתָא אֲחִיד לְהוֹן לְעַמְמַיָּא, מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ בְּיִשְׂרָאֵל, וְכַדּוּ דְּחָבוּ בְּפוּלְחַן טָעוּתָא מִתְקַטְלִין":

פסוק ב

עַתָּה. בֵּית יֵהוּא שֶׁרָאוּ כָּל זֹאת יוֹסִיפוּ לַחֲטֹא:

כְּתָבוּנָם. כְּתַבְנִיתָם:

זוֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן. כִּמְרֵי הַמֶּלֶךְ אוֹמְרִים לְיִשְׂרָאֵל מִי שֶׁזּוֹבֵחַ בְּנוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה, כְּדַאי הוּא לִהְיוֹת נוֹשֵׁק הָעֵגֶל, שֶׁהֲרֵי דּוּרוֹן חָבִיב הִקְרִיב לוֹ. כָּךְ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין סג, ב). וּמְיֻשָּׁב הוּא עַל לְשׁוֹן הַמִּקְרָא יוֹתֵר מִתַּרְגּוּם שֶׁל יוֹנָתָן:

פסוק ג
וְכַטַּל מַשְׁכִּים הוֹלֵךְ. "וּכְטַלָּא דְּמוֹהֵי פָּסִיק" (תרגום יונתן):
כְּמוֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן. "כְּמוֹצָא דְּנָשְׁבָה רוּחַ מֵאִידְרָא":
יְסֹעֵר. אֲשֶׁר סְעָרָה תִּשָּׂאֶנּוּ:

פסוק ד
וְאָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ. וְלֹא הָיָה לְךָ לִמְרוֹד בִּי:

פסוק ה
אֲנִי יְדַעְתִּיךָ. נָתַתִּי לֵב לָדַעַת צָרְכְּךָ וְסִפֻּקְתִּיךָ:
תַּלְאוּבוֹת. אֵין לוֹ דִּמְיוֹן, וּפִתְרוֹנוֹ לְפִי עִנְיָנוֹ: תֵּל שֶׁאוֹבִין בּוֹ כָּל טוֹבָה וְאֵין מוֹצְאִין:

פסוק ו
כְּמַרְעִיתָם. כַּאֲשֶׁר בָּאוּ לָאָרֶץ מַרְעִיתָם וְהָיוּ שְׂבֵעִים, אָז:
שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם. כְּמוֹ "וַיֵּרֶם בַּמַּטֶּה" (שמות ז:כ), לְשׁוֹן 'מֵרִים'. דָּבָר אַחֵר: וַיָּרָם בְּכָאן וַיִּגְבַּהּ הוּא עַצְמוֹ:

פסוק ז
עַל דֶּרֶךְ אָשׁוּר. כָּל 'אַשּׁוּר' שֶׁבַּמִּקְרָא דָּגֵשׁ, וְזֶה רָפֵי, שֶׁאֵינוֹ שֵׁם מָקוֹם אֶלָּא אֶאֱרוֹב וְאֶשְׁקוֹד, כְּמוֹ "אֲשׁוּרֵנוּ וְלֹא קָרוֹב" (במדבר כד:יז):

פסוק ח
כְּדֹב שַׁכּוּל. כְּמוֹ 'שׁוֹכֵל', כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר 'חַנּוּן' וְ'רַחוּם', כָּךְ שַׁכּוּל. כְּלוֹמַר, כֻּלּוֹ לְבוּשׁ שְׁכוּלִים וּמוּכָן לְשַׁכֵּל אֲנָשִׁים:
וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם. כְּדָרְכּוֹ הַדֹּב אוֹחֵז צִפָּרְנָיו בֶּחָזֶה וְקוֹרֵעַ עַד הַלֵּב. לְשׁוֹן אַחֵר: **סְגוֹר לִבָּם** – אֶת לִבָּם הַסָּגוּר מִלְּהָבִין לָשׁוּב אֵלַי:

פסוק ט
שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל. חִבַּלְתָּ עַצְמְךָ יִשְׂרָאֵל, **כִּי בִי** פְּשַׁעְתָּ, מָרַדְתָּ **בְּעֶזְרֶךָ**, וּמִקְרָא קָצָר הוּא זֶה, וְהַמֻּבִין בִּלְשׁוֹן הַמִּקְרָא מְיֻשָּׁב הוּא עַל הַלֵּב:
כִּי בִי. כִּי בִי הָיָה הַמֶּרֶד אֲשֶׁר מָרַדְתָּ, וְאִם תֹּאמַר מַה אִכְפַּת לְךָ? **בְּעֶזְרֶךָ** מָרַדְתָּ כְּשֶׁמָּרַדְתָּ בִּי:

פסוק י
אֶהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "אַיֵּה מַלְכָּךְ". וַאֲנִי אוֹמֵר, אֵינוֹ צָרִיךְ לְעָקְרוֹ מִמַּשְׁמָעוּתוֹ. "אֶהִי" – עוֹמֵד מִנֶּגֶד לִרְאוֹת "אֵפוֹא מַלְכְּךָ", שֶׁאֶעֱשֶׂה עַצְמִי רוֹאֶה מָה אַחֲרִיתְךָ. "אֵפֹא מוֹשִׁיעֶךָּ".

פסוק יב
צָרוּר עֲוֹן אֶפְרַיִם. לֹא וַתַּרְתִּי עָלָיו, "צָפוּן הוּא אִתִּי" (דברים לב:לד):

פסוק יג
כִּי עֵת. צָרָה בָּאָה לוֹ, אֲשֶׁר לֹא יוּכַל לַעֲמֹד וּלְהִתְקַיֵּם:
בְּמִשְׁבַּר בָּנִים. שֶׁהַיּוֹלֶדֶת יוֹשֶׁבֶת עָלָיו לֵילֵד, וּבְלַעַ"ז קוֹרִין לְמַשְׁבֵּר שיל"א:
בְּמִשְׁבַּר בָּנִים. כְּמַשְׁבֵּר הֶעָשׂוּי לְלֵידַת בָּנִים:

פסוק יד
מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם. אֲנִי הוּא שֶׁהָיִיתִי פּוֹדָם מִיַּד שְׁאוֹל וְגוֹאֲלָם מִמָּוֶת, אֲבָל עַתָּה אֶהְיֶה דְּבָרֶיךָ **מָוֶת** אֲשִׂים עַצְמִי לְדַבֵּר עָלֶיךָ דִּבְרֵי מָוֶת:
אֶהְיֶה. קוֹטֵב עָלֶיךָ גְּזֵרַת **שְׁאוֹל**:
נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי. לֹא אֶנָּחֵם עַל הָרָעָה הַזֹּאת. 'נֹחַם' לְשׁוֹן 'נִחוּם' וְהַמ"ם מִשֹּׁרֶשׁ הַתֵּבָה, כְּמוֹ מֵ"ם שֶׁל "נֹעַם", שֶׁהֲרֵי הַטַּעַם לְמַעְלָה וְהַחֵי"ת נָקוּד פַּתַח, וְאִם הָיָה לְשׁוֹן 'נָח' וְהַמ"ם מְשַׁמֵּשׁ בּוֹ לְשׁוֹן רַבִּים, הָיָה טַעְמוֹ תַּחַת הַחֵי"ת וּנְקוּדָה קָמַץ, "נֹחַם" (משלי כ:כט), "רוּחָם" (שופטים ח:ג).

פסוק טו
כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אֲרֵי אִינּוּן מִתְקָרְיִין בְּנִין וְעוֹבָדִין מְקַלְקְלִין אַסְגִּיאוּ". אַחִים – לְשׁוֹן 'דָּבָר רַע', כְּמוֹ (יחזקאל כא:כ) "אֶת עֲשׂוּיָה לַבָּרָק", "וֶאֱמָר אָח אֶל כָּל תּוֹעֲבוֹת" (יחזקאל ו:יא).
יַפְרִיא. לְשׁוֹן "פּוֹרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה" (דברים כט:יז). וַאֲנִי אוֹמֵר 'אַחִים' לְשׁוֹן "וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ" (בראשית מא:ב), בֵּין **אַחִים יַפְרִיא** – מַפְרִיחַ וְצוֹמֵחַ בָּאָחוּ בֵּין אַחִים, בֵּין הַגָּדֵל בְּכַפְלֵי מַיִם אֲשֶׁר תָּמִיד יַפְרִיא. וּלְפִי שֶׁדִּמָּהוּ הוּא אוֹמֵר **יָבֹא קָדִים וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ**. דָּבָר אַחֵר: **כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא** – יָרְבָעָם הוּא בֶּן שֶׁהִפְרִיא אַחֲוָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, עַל יָדוֹ נֶחְלְקוּ לִשְׁנֵי מַמְלָכוֹת. יַפְרִיא לְשׁוֹן "פֶּרֶא אָדָם" (בראשית טז:יב).
יָבוֹא קָדִים. "מֶלֶךְ תַּקִּיף כְּרוּחַ קִידוּמָא בְּמֵימְרָא דַּה' מֵאוֹרַח מִדְבָּרָא יַסַּק":
הוּא יִשְׁסֶה. אוֹתוֹ הַמֶּלֶךְ יִשְׁסֶה אוֹצְרוֹת כָּל כְּלֵי חֶמְדָּתוֹ:

פרק יד

פסוק א
תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן. מֵעַתָּה תִּגָּלֶה אַשְׁמָתָהּ:
הָרִיּוֹתָיו. נָשִׁים מְעֻבָּרוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ:

פסוק ב

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל. שֶׁבְּאֶרֶץ יְהוּדָה, פֶּן יִקְרֶה אֶתְכֶם כְּשׁוֹמְרוֹן. לְכָךְ נִסְמְכוּ הָעֲנָיִנִים. מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁמָּרְדָה עָלָיו מְדִינָה, שְׁלַח הַמֶּלֶךְ פּוֹלִימַרְכוֹס וְאָמַר לְהַחֲרִיבָהּ. הָיָה אוֹתוֹ פּוֹלִימַרְכוֹס בָּקִי וּמְיֻשָּׁב, אָמַר לָהֶם: טְלוּ לָכֶם יָמִים, וְאִם לְאוּ אֲנִי עוֹשֶׂה לָכֶם כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשִׂיתִי לִמְדִינָה פְּלוֹנִית וּלְחַבְרוֹתֶיהָ, וּלְאֵיפַרְכְיָא פְּלוֹנִית וּלְחַבְרוֹתֶיהָ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן" (הושע יג:טז), וְאוֹמֵר: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" כִּדְאִיתָא בְּסִפְרִי בְּפָרָשַׁת וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים:

עַד ה' אֱלֹהֶיךָ. תְּנֵי בְּשֵׁם רַבִּי מֵאִיר (פסיקתא דרב כהנא כד,יג): שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל בְּעוֹד שֶׁהוּא ה' בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וְאִם לָאו – אֱלֹהֶיךָ מִדַּת הַדִּין, עַד דְּלָא יִתְעֲבֵד סַנֵּגוֹרְיָא קַטֵּגוֹרְיָא:

כִּי כָשַׁלְתָּ. בָּאוּ לְךָ מִכְשׁוֹלִים בְּעַד עֲוֹנֶיךָ:

פסוק ג

כָּל תִּשָּׂא עָוֹן. כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ סְלַח:

וְקַח טוֹב. וְלַמְּדֵנוּ דֶּרֶךְ טוֹב. דָּבָר אַחֵר: מְעַט מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁבְּיָדֵינוּ קַח בְּיָדְךָ וְשַׁפְּטֵנוּ אַחֲרֵיהֶם, וְכֵן דָּוִד אוֹמֵר "מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים" (תהלים יז:ב). דָּבָר אַחֵר: **וְקַח טוֹב** – וְקַבֵּל הוֹדָיָה מֵאִתָּנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "טוֹב לְהֹדוֹת לַה'" (תהלים צב:ב):

וּנְשַׁלְּמָה פָרִים. שֶׁהָיָה לָנוּ לְהַקְרִיב לְפָנֶיךָ, נְשַׁלֵּם אוֹתָם בִּרְצוּי דִּבְרֵי **שְׂפָתֵינוּ** (יומא פו, ב):

פסוק ד

אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ. עוֹד זֹאת אָמְרוּ לְפָנָיו: לֹא נְבַקֵּשׁ עוֹד עֶזְרַת אָדָם, לֹא מֵאַשּׁוּר וְלֹא מִמִּצְרַיִם:

עַל סוּס לֹא נִרְכָּב. זוֹ הִיא עֶזְרַת מִצְרַיִם, שֶׁהָיוּ שׁוֹלְחִים לָהֶם סוּסִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ לִישַׁעְיָה (ישעיה ל:טז) "לֹא כִי עַל סוּס נָנוּס וְעַל קַל נִרְכָּב": **וְלֹא נֹאמַר עוֹד**:

לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. שֶׁהֵם אֱלֹהֵינוּ:

אֲשֶׁר בְּךָ. לְבַדְּךָ תִּהְיֶה תִּקְוָתֵנוּ, הַמְרַחֵם יְתוֹמִים:

פסוק ה

אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם. אָמַר הַנָּבִיא: כָּךְ אָמַר לִי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, מֵאַחַר שֶׁיֹּאמְרוּ לְפָנַי כֵּן, אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם וְאֹהֲבֵם בְּנְדָבַת רוּחִי, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן רְאוּיִין לְאַהֲבָה, אֶתְנַדֵּב לְאַהֲבָתָם, **כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ** (תנחומא, עקב ד):

פסוק ו

וְיַךְ. הַטַּל אֶת שָׁרְשָׁיו וְיַצְלִיחֵם. **כַּלְּבָנוֹן** – כְּשָׁרְשֵׁי אִילְנֵי הַלְּבָנוֹן שֶׁהֵם גְּדוֹלִים:

פסוק ז

יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו. "יִסְגּוֹן בְּנִין וּבְנָן, וִיהִי כְּזִיו מְנָרְתָא דְקוּדְשָׁא זִיוְהוֹן וְרֵיחֲהוֹן כְּרֵיחַ קְטֹרֶת בּוֹסְמַיָּא":

כַּלְּבָנוֹן. כְּבֵית מַקְדְּשָׁא:

פסוק ח

יָשׁוּבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ. אוֹתָן שֶׁהָיוּ כְּבָר יוֹשְׁבִים בְּצֵל הַלְּבָנוֹן, שֶׁזִּמָּה בּוֹ יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ (הושע ו:ז), וְעַכְשָׁיו גָּלוּ מֵעִמּוֹ, יָשׁוּבוּ אֵלָיו:

זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן. "כְּדוּכְרָן יַבְבוֹת חֲצוֹצְרָתָא דְעַל חֲמַר עַתִּיק דְּמִתְנַסֵּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא", שֶׁהָיוּ תּוֹקְעִין בַּחֲצוֹצְרוֹת עַל הַנְּסָכִים כְּשֶׁהַלְוִיִּם אוֹמְרִים בַּשִּׁיר:

פסוק ט

אֶפְרַיִם. יֹאמַר: "מַה לִּי עוֹד לֶלֶכֶת אַחֲרֵי הָעֲצַבִּים?" וְיָשׁוּבוּ מֵעֲבוֹדָה זָרָה. (מלכים א יב:כח-כט) אֲנִי אֶעֱנֶהוּ מִצָּרָתוֹ:

וַאֲשׁוּרֶנּוּ. אֶרְאֶה בְּעָנְיוֹ:

אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן. אֲנִי לוֹ נִכְפָּף לְהִיוֹת אוֹחֵז יָדוֹ בִּי, כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן הַנִּכְפָּף לָאָרֶץ שֶׁאָדָם אוֹחֵז בַּעֲנָפָיו, כְּלוֹמַר אֶהְיֶה מָצוּי לוֹ:

מִמֶּנִּי פִּרְיְךָ נִמְצָא. וַהֲלֹא אֲנִי הוּא שֶׁכָּל טוֹבָתְךָ מֵאִתִּי בָּאָה:

פסוק י

מִי חָכָם. בָּכֶם **וְיָבֶן אֵלֶּה**. מִי חָכָם בָּכֶם וְיִתְבּוֹנֵן לָתֵת לֵב לְכָל אֵלֶּה וְיָשׁוּב אֵלַי:

וּפוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם. בִּשְׁבִילָם, עַל שֶׁלֹּא הָלְכוּ בָּהֶן. כֵּן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: